

ULUSAL VE ULUSLARARASI YASAL DÜZENLEMELER İLE BASIN ETİK İLKELERİ IŞIĞINDA “YALAN HABER NEŞRİ” VE YALAN HABER NEŞRİNİN ÖNLENEBİLMESİ SORUNU

THE PROBLEM OF “FALSE NEWS PUBLICATIONS” AND THE PREVENTION OF IT IN THE LIGHT OF NATIONAL AND INTERNATIONAL LEGAL REGULATIONS AND CODE OF ETHICS OF MEDIA

Tülay PARLAK*

Özet: Gerek bireysel gerekse toplumsal bazda meydana getirdiği etkiler bakımından yalan haber neşrinin engellenmesi önem arz etmekte olup birçok ülkede basın tarafından sebep olunan mağduriyetlerinin başında yer almaktadır. Bu sebeple, çalışmamızda yalan haber neşriyle ilgili ulusal ve uluslararası hukuki düzenlemeler ile etik ilkeler incelenmek suretiyle çözüm önerilerinde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Yalan haber, kurgulanmış haber, çarpıtılmış haber, manipüle haber

Abstract: Preventing the publication of false news, which is one of the main reasons leading to the victimhood in many countries, is essential in terms of its effects both on individuals and society. For this reason, national and international legal regulations concerning the publication of false news and ethical principles are examined and some solutions are offered.

Keywords: False news, fictionalised news, distorted news, manipulated news

Giriş

Kitle iletişim araçlarının (KİA) toplum üzerindeki etkilerine dair araştırmalar, 19. yy. sonlarında başlamıştır.¹ Bu araştırmalar neticesinde farklı dönemlerde farklı etki düzeylerini gösterir nitelikte muhtelif kuramlar² ortaya çıkmışsa da tüm kuramların ortak çıkarımı, KİA'nın

* Avukat

¹ Erkan Yüksel ve diğerleri, İletişim Kuramları, Anadolu Üniversitesi Yayını No:2803, Ankara, 2013, s. 61

² 19.yy-1930 yılları arasında: Güçlü Etki Dönemi (Sihirli Mermi görüşü, 1938 yılındaki CBS Radyo programındaki bir oyun anonsunun dinleyiciler tarafından ciddiye alınarak toplumda infialin olması neticesinde sebeplerini araştırmaya yönelik çalışma sonuçları gibi) 1940-1960 yılları arasında: Sınırlı Etki Dönemi (İki

toplum üzerinde etkili olduğudur. Başka bir ifade ile bu etki, güçlü de olsa sınırlı da olsa KİA'nın bireyler ve dolayısıyla toplum üzerindeki etkisi azımsanacak düzeyde değildir. Bu sebeplerle, KİA'larının verdiği haberlerde, “ne” söylendiği ve “nasıl” söylendiği, son derece önem arz etmektedir. Bu noktada da KİA'larının ürettiği haberlerde göz önünde tutulması gereken temel ilkelerin başında, “doğru haber”in verilmesi gelmektedir. Zirâ, haberin çarpıtılmış, yanlış, kısacası, “görünen gerçekliğe”³ aykırı olarak verilmesi gerek bireysel gerekse toplumsal bazda birçok mağduriyete sebebiyet verir.

Şöyle ki, anılan durum bireyler açısından kişilik haklarını zedeleyerek manevi açıdan elem ve kedere, hatta bazen hayatlarına son verme kararlarına sebebiyet verebileceği gibi (Örneğin, Poyrazköy davasındaki tutuklu sanıklardan Yarbay Ali Tatar'ın ağabeyi, kardeşinin intihar etmesinin müsebbibi olarak medyayı göstermiş; internet sitelerinde hakkında ithamların çıktığını, en son çıkan “çocuklara uyuşturucu sağladığı.” şeklindeki haberler ile de zıvanadan çıkıp intihar ettiğini belirtmiştir.⁴) işini kaybetme vb. sebeplerle maddi zararlara da neden olabilir. Mesela, Yasin Abdullah Kadı adlı bir kişi, gerek Türkiye’de gerekse Batı ülkelerinde hakkında çıkan yalan haberler nedeni ile büyük bir hukuk savaşı verdiğini ve medyada kendisinin El-Kaide ve benzeri terör örgütleri ile bağlantılı olarak gösterilmesi sebebiyle Avrupa’da ve BM nezdinde davalar açarak suçsuzluğunu bu yasal merciler önünde ispatladığını, Türkiye’de de bu konuda hakkında yapılan savcılık soruşturması neticesinde takipsizlik kararı verildiğini; ancak buna

Aşamalı Akış Kuramı, 1949 yılındaki Hovland’ın ABD askerlerini savaşmaya motive etmede KİA’nın rolüne ilişkin yaptığı laboratuvar araştırması sonuçları gibi) 1960 yılı sonrasında : Güçlü Etkilere Dönüş Dönemi (Gündem Belirleme, Yetiştirme, Suskunluk Sarmalı Kuramları gibi)

3 “Görünen gerçeklik” ile “gerçek” birbirinden farklı kavramlardır. “Gerçek”, maddi gerçeklik olup bu durumun (yani, “işin aslının”) araştırılması emniyetin, savcılığın ve mahkemenin görevidir. “Görünen gerçeklik” ise, haberin verildiği sıradaki mevcut durum olduğu gibi yansıtılmasıdır. Örneğin, “A, B’yi öldürdüğü iddiası ile göz altına alındı.” ifadesi, “görünen gerçeklik” iken -zirâ, gerçekte öldürüp öldürmediğinin haberi yazan tarafından bilinmediği hususu, “iddiası” kelimesi ile ifade edilmiştir.-, “A, B’yi öldürdüğü için göz altına alındı.” ifadesinde, ispatlanması gereken bir suç isnadı olduğu için, ortada görünen bir gerçeklikten ziyade, maddi gerçeğe ulaşıldığı sonucunu çıkartan bir “gerçek” söylem bulunmaktadır.

4 Aslı Aydıntaşbaş, “Karanlık Tünelin Ucu Artık Göründü.”, Milliyet, 29.01.2014, s. 15

rağmen hâlâ aynı yalan haberlerin devam ettiğini belirterek “Kamuo-yuna Duyuru” şeklinde tam sayfa gazete ilanı vererek mağduriyetini gidermeye, sesini duyurmaya çalışmıştır.⁵ İddia ettiği gibi söz konusu haberler hakikaten de yalan ise bu kişinin iş hayatının da son derece sekteye vurduğu kuvvetle muhtemeldir. Mağdur bireyin ailesi de aynı olumsuz sonuçlara maruz kalabilir.

Toplumsal açıdan ise toplumda infiale sebebiyet verebilen durumlarda gerek maddi açıdan (ticari piyasalardaki infial neticesinde) gerekse düzenin bozulmasına sebep olacak bir ayaklanma şeklinde toplumda kaos söz konusu olabilir.

Bir diğer mağduriyet ise KİA'nın, başka bir ifade ile medyanın dördüncü güç olması özelliğinden kaynaklanmaktadır ki bu durum, “toplumların geleceklerini” etki edecek düzeydedir. Çünkü medya, çoğulcu demokrasilerde yasama, yürütme ve yargıyı kamu adına denetleyerek toplumu, yapılan icraatlardan haberdar etmekle yükümlüdür. Verilen haberler “yalan” olursa, halk yanlış bilgilendirilmiş olduğu için “haber alma hakları”, bizzat gazeteciler tarafından ihlal edilmiş ve gazetecilere olan güvenleri zedelenmiş olmakla beraber, yanlış bilgilere göre kanaat edinecek ve yanlış hareket edeceklerdir. Edindiği yanlış bilgiler neticesinde belki de Anayasa'daki protesto hakkı, dilekçe hakkı vb. haklarını kullanmayacak, dolayısıyla halkın yönetime etkin bir katılımı olamayacak, yanlış saiklerle kamuoyu oluşacak veya oluşamayacak, yanlış siyasi seçimler yapılacak, yanlış kararlar verilecektir. Başka bir ifade ile yalan haber, halkı da bir takım “yanlışlıklar zincirine” sürükleyecektir. Bu durum neticesinde de çoğulcu demokrasi sistemi sağlıklı bir şekilde işleyemeyecek ve hatta Anayasasında parlamenter/yarı parlamenter sistemi kabul etmiş bir ülkede, “de facto” olarak otokratik bir sistemin hakim olması söz konusu olabilecektir.

Çalışmamızın problemi de bu noktada başlar. Şöyle ki, yalan haber, çağdaş gazeteciliğin başlamasından bile daha önce var olmuş ve olmaya da devam etmektedir. Teknolojinin hızla gelişmesi neticesinde özellikle internet gazeteciliği ile beraber, haberler son derece hızlı bir şekilde yayılmaya başlamıştır. Bu hız, haberlerin kalitesini de aynı oranda zorlaştırmakta ve anılan mağduriyetlere de daha çok

⁵ Milliyet, 18.01.2014, s. 31

sebebiyet vermektedir. Çağımız internet tabanlı teknolojisi nedeni ile haberlerin son derece hızlı bir şekilde yayılması, yukarıda bahsettiğimiz medyanın toplum üzerindeki negatif tesirinin ve olumsuzluklarının vuku bulmaması için çözümün ne olduğu konusunda toplanmaktadır. Çözüm; yasal düzenlemelerde mi, yasal yaptırımı olmayan Basın Konseyi gibi özdenetim mekanizmalarında mı, vatandaşların yalan ve doğru haber ayırımını yapması açısından eğitilmesinde mi saklıdır?

Bu çalışma ile “yalan haber” sorununu; yazılı basına ilişkin ulusal mevzuatta ve mukayeseli hukuktaki düzenlemeleri ve ulusal ve uluslararası düzlemde basın etik ilkelerini ortaya koymak suretiyle çözüm önerileri getirilerek konunun tartışılmasına teşvik etmek amaçlanmıştır.

Aynı paralellikte yalan haberin yayımlanması neticesindeki mağduriyetlere ilişkin yeterli derecede veri olmadığı gibi bu konudaki mağduriyetlerin giderilmesi konusunun da gerek basın tarafından gerekse akademik platformda yeterli düzeyde tartışılmanın yapılmamış olması da, çalışmamızın önemini oluşturmaktadır.

Kullanılan yöntem; literatür taraması, ilgili Yargıtay kararları, AİHM kararları ve Basın Konseyi ile İngiliz Basın Şikayetleri Komisyonu (The Press Complaints Commission/PCC) verilerinin incelemesi şeklindedir. Dünyadaki en başarılı Basın Konseyi uygulamasının İngiltere’de olması sebebiyle PCC verileri incelenmiş ve Basın Konseyi verileri ile kıyaslanmıştır.

Çalışmanın sınırlılıklar ise en eski KİA olması sebebiyle “yazılı basın”a ilişkin mevzuat ve basın etik ilkeleri referans alınmak suretiyle hukuki kuramsal bakış açısidir. Ulusal mevzuat, konunun ülkemizdeki gelişiminin daha iyi anlaşılabilmesi için tarihsel süreç içinde ele alınmıştır.

Çalışmanın akışı, “Yalan haber” kavramının tanımı, sınırları ve yalan haberin yapılış sebepleri ile başlamakta, ulusal mevzuat ve mukayeseli hukuktaki ilgili yasal düzenlemeler ile uluslararası platformdaki ve bazı ülkelerdeki basın etik ilkeleri ile devam etmekte, nihayetinde değerlendirmeler ve çözüm önerileriyle sonlanmaktadır.

1. “YALAN HABER” KAVRAMI ve SINIRLARI:

İleride inceleyeceğimiz yalan habere ilişkin yapılan yasal düzenlemelerde, “yalan haber”in tanımı yapılmamıştır. Kurgulanmış haber, çarpıtılmış haber, manipüle haber gibi kavramlarla da ifade edilen “yalan haber”i Çetin Özek, şu şekilde tanımlar: “Olmayanı olmuş veya olacak gibi göstermek veya olanı başka türlü kamuya aksettirmektir”.⁶

Bize göre de şu şekilde bir tanım yapılabilir: *Haberin, hiç olmamış bir şeyin olmuş veya olacak gibi veya olmuş bir şeyin hiç olmamış veya “görünen gerçekliğe” aykırı olarak bir şekilde olmuş gibi topluma yansıtılmasıdır.* Başka bir ifade ile gazeteci, haberi yazarken kullanacağı teknikte, üslûpta; haberi mübalağa etmemeli veya olduğundan farklı bir şekilde çarpıtmamalı ve haber kaynağından aldığı verilere sadık kalmalıdır.

Gerçeklik, olayın sadece anlatılması anlamına gelmeyip gazetecinin kişisel görüşlerini açıklaması ve yorum yapmasını da kapsadığı⁷ için, anılan hususlar, yorum ve eleştiriler için de geçerli olacaktır.

İhmali bir hareketle de yalan haber niteliği taşıyan bir haber ortaya çıkabilir. Özellikle savaş haberlerinde, güvenlik amacıyla bazı haberlerin vatandaşların bilgisine servis edilmemesi söz konusu olmaktadır. Bu gibi durumlarda da vatandaşın haber alma hakkı tam ve eksiksiz bir şekilde yerine getirilmiş olmamaktadır. Ancak inceleme konumuza bu durum dahil edilmemiştir. Bu nedenle “yalan haber” kavramını, yukarıdaki ilk tanımda bahsettiğimiz şekilde icrai bir eylem ile yapılmış olan yanlış haber aktarım teknikleri için kullanmakta olacağız.

2. YALAN HABERİN SEBEPLERİ

Yalan haberin sebeplerini tespit etmek; gazeteciler tarafından yalan haber yapılmasının önüne geçilmesi, en azından azaltılması bakımından çözüm üretilmesi aşamasında, hareket noktası olduğundan önemlidir. Yalan haberin ortaya çıkması, bugünkü çağdaş gazeteciliğinin başladığı 17. yy.dan daha eskiye dayamaktadır. Bilinen ilk yalan haber, günümüzden 3300 yıl önceki Luxor Tapınağı’ndaki Kadeş Savaşına ilişkin asılsız kahramanlık hikâyeleridir. Kadeş Savaşında yenilen II. Ramses, halkına yalan söylemeyi tercih etmiş ve Mısır’a döndüğün-

⁶ Çetin Özek, Türk Basın Hukuku, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1978, s.399

⁷ Çetin Özek, a.g.e., s. 166

de habercilerine savaşı nasıl kazandığını abartarak anlatmış, tapınak duvarlarına ve bazı dinsel tapınak duvarlarına da bu şekilde yazılar yazdırmıştır. Bu durum, 1822’de Osmanlı topraklarında yapılan kazılarda bulunan Hititlere ait belgelerin okunmasıyla iki yazı arasındaki fark sebebiyle, hangisinin doğru olduğuna dair çalışmalar başlatılmış ve gerçek Hitit yazıtlarında anlatılanlar olduğu anlaşılacak ortaya çıkmıştır.⁸ Bu örnekten yola çıktığımız zaman, yalan haberin sebeplerinden birinin, iktidardaki güçlerin, zayıf görünmelerine sebep olacak haberlere müdahale etmek olduğunu söyleyebiliriz. Başka biri deyişle, bunu biraz daha genişletirsek, iktidar tarafından basının yanlış bilgilendirmesi veya basın üstünde baskı yapılarak, kendi menfaatine uygun nitelikte haberlerin yapılmasının sağlanmaya çalışılması, kısacası, siyasi baskılar diyebiliriz.

Aynı şekilde, basının ekonomik bağımsızlığının olmaması da, gerek siyasi gerekse diğer otoriteler tarafından kendi menfaatlerine paralel şekilde yalan haber yaptırabilirler. Ekonomik bağımsızlığın olmaması, editoryal bağımsızlığın olamaması sonucunu da beraberinde getirmekte olup haberi hazırlayan muhabirin ve/veya editörün de yalan haber yapılmasına direnmesi söz konusu olamamaktadır.

Basın çalışanlarının eğitim kalitesinin düşüklüğü ve basın etik ilkelerini içselleştirmemiş olması, haberi birkaç kaynaktan dünya medyasına yayılması da sebepler arasında sayılabilir.

Yalan haberlerin toplum üzerindeki etkisinin ve gazete satışlarına etkisinin araştırılmamış olması da, bu konunun öneminin anlaşılabilmesi adına bir sebep olabilir.

Sulhi Dönmezer tarafından ifade edilen bir sebep de, haberi okunur kılmak adına yapılan eklemelerdir.⁹

Dönmezer ve Köksal, gazetecinin gerçekten ayrılmasının nedenlerini; rekabet, insanların heyecandan hoşlanması, çeviri hataları, haberlerin özetlenerek verilme zorunluluğu olarak sıralamıştır.¹⁰

⁸ Feyyaz Bodur, “Haber Yazısı ve Haber Fotoğrafı Örnekleriyle Yapılan “Yazılı Basında Etik” Sorgulaması”, *Küresel İletişim Dergisi*, Güz 2006, Sayı:2, s.4’den Yeni Şafak, Online, 12.03.2003

⁹ Sulhi Dönmezer, *Yalan Haber ve Havadis Neşri Suçu*, Arkadaş Basımevi, İstanbul, 1941, s. 6

¹⁰ Sulhi Dönmezer, *Köksal Bayraktar, Basın Hukuku*, Beta Yayınları, Güncellenmiş

Selam ÖZSOY, en fazla yalan haberin, spor haberciliğinde, özellikle transfer dönemlerinde olduğunu belirtmiş ve spor servisleri ve yöneticileri ile yapılan görüşmelerde bunun temel sebeplerinin, haber kaynağı olan kulüplerin, basına kapılarını kapatmış olmalarına ve ticari kaygılar nedeni ile tirajın arttırılması ve gelir getirmesi için büyük kulüplere endeksli olmaları olduğunu belirtilmiştir.¹¹ Dolayısıyla, spor haberlerindeki yalan haberlerin başlıca sebeplerinin, ekonomik bağımsızlığın olmaması ve haber kaynaklarının bilgi akışını sağlamaması olduğu şeklindedir.

3. ULUSAL MEVZUAT ve BASIN ETİK İLKELERİ AÇISINDAN “YALAN HABER” DÜZENLEMELERİ:

I. ULUSAL MEVZUAT AÇISINDAN YALAN HABER:

Ulusal mevzuat açısından, yalan haber neşrine ilişkin düzenlemeleri tarihsel süreç içinde incelemek, konunun yasa koyucunun konuya bakışı ve yorumlama biçimindeki değişikliklerini anlamak açısından faydalı olacaktır. Bu nedenle, günümüzdeki mevcut durumdan bahsetmeden önce yalan haber neşrine ilişkin ilk yasal düzenlemelerden başlamak isteriz.

Osmanlı İmparatorluğu dönemindeki ilk Türkçe gazetenin çıkışını, aslında yalan haberlere borçluyuz. Şöyle ki, 1789 Fransız İhtilali ile beraber Osmanlı İmparatorluğu sınırları içinde İhtilal’in eşitlik, özgürlük gibi düşüncelerini yaymak arzusu ile¹² ilk olarak Fransız büyükelçiliği ile Osmanlı topraklarında başlayan gazetecilik, daha sonra da Rumlar, Ermeniler gibi azınlık tarafından çıkartılan gazeteler ile devam etmekteydi. 1825 Mora isyanının başlaması ile birlikte Mora’da öldürülen Müslüman ahalinin 30 bin olduğu şeklinde haber ile halk galeyana gelmiş, bu haberlerin asılsız olduğu söylense de çok etkili olmamıştır. II. Mahmut, bu olay üzerine gazete çıkartma kararı alarak 1831 yılında Takvim-i Vakayî’yi çıkartmıştır. Nitekim, Takvim-i Vakayî’nin önsözü niteliğindeki Mukaddimesinde şu cümlelere yer

5. Basım, İstanbul, 2013, ss.229-230

¹¹ Selam Özsoy, “Spor Haberciliğinde Doğruluk ve Tarafsızlık”, Dpujss, Nisan 2012, Sayı:32, Cilt:1, s.105

¹² Murat Özgen, Gazetecinin Etik Kimliği, Basılmış Doktora Tezi, Set-Systems, Yenilenmiş Üçüncü Baskı, İstanbul, 2006,s. 153

verilmiştir: “...dünya olayları vukuu zamanında yayınlanıp ilan olunmayıp da gerçek sebepleri saklı kalırsa, insanın doğal olarak gerçeğini ve hedefini bilmediği şeye katılmak veya itiraz etmesi karşısında, yaradılışında bulunan özelliklerle, devleti yönetenlerin hayal ve hatırına gelmeyen türlü anlamlar vermesi doğaldır... yanlış anlamaları önleme için...”¹³

İlk Türkçe gazetelerin çıkartılmaya başlanmasının kabinde yalan haberi yasaklayan ve “suç” olarak kabul eden yasal düzenlemeler yapılmaya başlanmıştır. Tarihsel süreç içinde bu yasal düzenlemelerden bahsetmeden önce “genel” ve “özel” anlamda yalan haber ayırımından bahsetmek isteriz. Genel haber; özel ve sınırlı bir alana hasrolunmaksızın “her türlü” yalan haber olup özel haber ise; “belli ve sınırlı bir alana” inhisar eden, sınırlı amaçlara bağlı (örneğin, milli paranın değerini düşürecek, bankaların itibarını zedeleyecek veya ticari piyasalardaki manipülasyon edici yalan haberler gibi) yalan haberlerdir. Mukayeseli hukukta, belli ve sınırlı hallere taalluk eden “hususî” yalan haberleri cezalandırma eğilimi bulunmaktayken “genel” anlamda yalan haberlerin cezalandırılması hususunda fikir birliği bulunmamaktadır.¹⁴

“Genel” anlamda yalan haberin suç teşkil etmesine ilişkin mevzuatımızdaki önemli yasal düzenlemeler tarih içinde şu şekilde bir seyir göstermiştir:

1. Osmanlı Ceza Kanunu 213. Madde (1858):

Basın özgürlüğü kısıtlayan düzenlemeleri de içeren ve mehz kanunu Fransız Ceza Kanunu olan¹⁵ 1858 tarihli Osmanlı Ceza Kanunu 213. madde metni aynen şu şekildedir:

*“Basıma kâğıt talik ve neşriyle, yani, afiş ve yayın yoluyla başkalarına asılsız suçlamada bulunma fiili yasaklanmıştır.”*¹⁶

¹³ Orhan Koloğlu, “Orhan Koloğlu’nun Osmanlı Dönemi Basının İçeriğini İnceleyen Çalışması”, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi, İstanbul, 2010, s.13

¹⁴ Sulhi Dönmezer, Yeni Hükümler Muvacesinde Yalan ve Tahrif Edilmiş Haber ve Havadisler Yaymak, Ceza Hukuku ve Ceza Usul Hukuku, İstanbul, 1956,.s.19

¹⁵ Murat Özgen, sa.g.e, s.161

¹⁶ Murat Özgen, a.g.e, s.251’den Ahmet Öztürk, “Türkiye’nin Demokratikleşme Sürecinde Yaşadığı Basın Özgürlüğü Sorunu”, *Marmara İletişim Dergisi*, Temmuz 1994, Sayı:7, ss.76-77

Bir nevi iftira suçunu yasaklayan bu maddede, herhangi bir müeyyide belirtilmemiştir.

2. Matbuat Nizamnamesi 26. Madde (1864):

1857 yılındaki Matbaalar Nizamnamesinden sonra basımdan ziyade gazetecilik faaliyetlerini düzenleyen ilk özel yasal düzenleme olarak 1864 yılında yürürlüğe giren ve 1909 yılına kadar yürürlükte kalan Matbuat Nizamnamesi'nde, "yalan haber", gazeteciler için doğrudan doğruya "suç" olarak ilk kez düzenlenmiştir. Zirâ, Osmanlı Ceza Kanun'unun 213. maddesinin faili, 26. Maddedeki gibi "gazeteci" değil, "herkes"tir ve ayrıca suç, "asılsız suçlamalar"ın yapılması ile, yani, iftira olduğu zaman oluşmaktadır.

26. Madde ise, aynen aşağıdaki gibidir:

"Bir gazeteci taammüden ve bir suiniyetle mebni kasden havadisi kazibe veyahut evrak ve senedatı musannaa tabeder veya bu makule havadis ve evrakı diğer bir gazeteden naklen derceyler ise, bir aydan bir seneye kadar hapis veyahut onaltıdan elli altına kadar cezayı nakdi ahzile mücazat edilir."¹⁷

Özetle, yalan haber gazeteciler için ilk kez "suç" olarak düzenlenmiş, gazetede sahte evrak basmak da suç olarak telakki edildiğinden, gazetecilere haber kaynaklarını kontrolü sorumluluğu yasal bir zeminde dolaylı olarak yüklenmiş, kötüniyetle ve taammüden kastı arayarak da aslında ispatlanması zor olan bir şekilde kaleme alınmış ve herhangi bir zararın doğmasına bağlanmadığı için de maddi unsuru açısından uygulama alanı son derece geniş tutulmuştur. O dönemde gazetelerin basım hızının günümüze nazaran daha yavaş olmasından dolayı "taammüden" kastı arandığını düşünmekteyiz. Bir diğer "ilk" de, Osmanlı Ceza Kanun'unda iftira suçu için bile herhangi bir yaptırım belirtilmemişken kanunun bir alt norm hiyerarşisinde olan tüzük niteliğindeki Nizamnamede, hapis veya para cezası şeklinde bir müeyyide ön görülmüştür.

¹⁷ Murat Özgen,,a.g.e, s.162'den R. Server İSKİT, Türkiye'de Matbuat Rejimleri, Matbuat Umum Müdürlüğü Neşriyatı, İstanbul, 1939, s. 694

3. Âli Kararnamesi (1867):

Meşrutiyet’in ilanı olan 1908 yılına kadar yürürlükte kalan¹⁸ Kararnamedeki yalan habere ilişkin kısım şu şekildedir:

“...fesat olarak bir takım efkar muzırira ve havadisi kazibe neşretmektedir.”¹⁹

Anılan Kararname ile hükümet, tek taraflı iradesi ile ve hiçbir yasal denetime tâbi olmaksızın gazete kapatma yetkisini kendisine vermiştir.

Kısacası, Âli Kararnamesi ile, yalan haber yayımlanması, hükümete gazete kapatma yetkisi veren bir sebep haline gelmiş ve yapılan haberin, o dönemde yürürlükte olduğu halde 1864 tarihli Matbuat Nizamnamesi 26. maddedeki şartları taşıyıp taşımadığına bağlı kılma, kime göre, neye göre, hangi kasıtle yalan haber olduğu tespit edilme kriterleri olmaksızın, içi; hükümete sınırsız bir takdir yetkisi ile doldurulacak şekilde “yalan” olarak addedilen bir haberin yayımlanması, basın özgürlüğünü engelleyici çok ciddi bir silah halini getirmiştir.

4. 1864 tarihli Mabuat Nizamnamesi’ndeki 1875 tarihli değişiklik:

1875 yılında, anılan Matbuat Nizamnamesine bir madde eklenmiş ve buna göre, yalan haber yayımlama suçuna verilen ceza arttırılmıştır. Eklenen madde şu şekildedir:

“... bunun aleyhinde hakaret ve tahdişi ezhanı mucip yolda makalât ve ekâzip dercedenlere matbuat nizamnamesiyle muayyen cezalardan başka bir aydan 3 aya kadar gazetenin kapatılması cezası verilecektir.”²⁰

5. 1876 yılında yalan haber suçu mevzubahis olmuyor ve 1877 yılında padişah tarafından yürürlüğe koyulmayan Matbuat Kanununda da yalan haberin neşri suçu bulunmamaktadır.²¹

¹⁸ Murat Özgen, a.g.e, s. 163

¹⁹ Tam ve orijinal metin için bkz. Murat Özgen, ag.e, s. 252

²⁰ Sulhi Dönmezer, Yalan Haber..., s. 15

²¹ Sulhi Dönmezer, Yalan Haber..., s. 15

6. Basın Kanunu (1909)

1931 yılına kadar yürürlükte kalacak olan 1909 tarihli Basın Kanunu'nu ve 1908 tarihli Kanun-i Esasiye ile beraber, Abdülhamit Dönemi'nin basın üzerindeki baskısı birçok anlamda kalktığı bir döneme girilmekle beraber²² anılan Kanun'un 19. maddesi ile mehz Kanun 1881 tarihli Fransız Matbuat Kanun'undan tercüme edilmek suretiyle²³ yalan haber tekrar suç olarak ihdas edilmiştir.

19. madde:

“Aslı olmayan havadis veya musanna veya muharref veyahut aslı olmaksızın bir kimseye isnat olunmuş evrak neşir ve nakledenler neşriyat ve nakliyatı vakıaları asayişini ihlale bais olmuş ve bu da suumaksatla vukua gelmiş ise, altı aydan iki seneye kadar hapis olunur ve beş liradan yüz liraya kadar cezayı nakdiye mahkum olurlar veyahut bu iki cezadan bir ile duçarı mücazat edilirler.”²⁴

Başka bir ifadeyle, 1909 tarihli Basın Kanunu ile yalan haber tekrar suç olarak düzenlenmiş; ancak, bu sefer, suçun oluşması için *kamu düzenini bozmuş olması şartı* ilave edilmiştir. Taammüden olma şartı kaldırılmakla beraber kötüniyetle yapılmış olması hali aynen korunmuştur ve ceza hadleri arttırılmıştır.

7. Matbuat Kanunu (1931):

1909 tarihli Basın Kanunu ile, “kamu düzenini bozma” şartına bağlanan yalan haber suçu, 1931 tarihli Matbuat Kanunu ile tekrar

²² II. Meşrutiyetin ilanı ile birlikte basın alanındaki olumlu yasal düzenlemeler neticesinde;

-gazete açılışında ruhsat sisteminden beyanname sistemine geçilmiş,

- yayımdan önceki denetimden geçme zorunluluğunun kaldırılmış,

-1876 tarihli Kanun-i Esasiye 12. Maddesi, basının kanun çerçevesinde serbest olduğuna dair bir hüküm olup dolayısıyla hükümetin gazete kapatma yetkisini ortadan kaldıran bir madde olmakla beraber, aynı Anayasa'nın

113. Maddesi gereği padişaha olağanüstü dönemde sınırsız yetkiler tanınması sebebiyle etkinliğini yitirmişken

1908 tarihli Kanun-i Esasiye 12. Maddesine eklenen bir cümle ile, basının hiçbir suretle denetime tâbi tutulamayacağı belirtilmiş ve böylece, idarenin, olağanüstü dönemlerde dahi basını kısıtlama yoluna gidemeyeceği anayasal zeminde hükme bağlanmıştır. (Detaylı bilgi için bkz. Murat Özgen, a.g.e.,ss.166-167)

²³ Sulhi Dönmezer, Yalan Haber..., s.15

²⁴ Murt Özgen, ag.e.,s s.253

1864 tarihli Matbuat Nizamnamesi 26. maddedeki düzenlemeye geri dönmüştür. İlgili madde şu şekildedir:

34. madde:

“Türk ceza kanunu hükümleri haricinde olarak matbuatta bilerek yanlış metinler veya bir kimseye atfedilmiş vesikalar yahut haddi zatinde doğru, fakat münderecatı tahrife uğratılmış metinler neşredenler bir haftadan bir aya kadar hapis ve on liradan elli liraya kadar ağır para cezasına mahkûm olurlar.”²⁵

1931 tarihli Matbuat Kanunu, 15.07.1950 tarih ve 5680 sayılı Basın Kanun ile yürürlükten kalkmış olup bu konuya aşağıda değinilecektir.

8. 765 Sayılı Türk Ceza Kanunu’nun Bazı Maddelerini Değiştiren 1938 tarihli ve 3531 Sayılı Kanun:

1931 tarihli Matbuat Kanun’undaki “kamu düzenini bozma” şartının olmaması nedeniyle, dönemin hukukçuları tarafından, Türk Ceza Kanunu’nun (TCK) Bazı Maddelerini Değiştiren 1938 tarihli ve 3531 Sayılı Kanun’un, o dönem mer’i olan TCK 161. maddesine (mehaz kanunu İtalyan Ceza Kanunudur.) eklediği son fıkra ile, “bir boşluğun doldurulması”²⁶ şeklinde değerlendirilmiştir. 13.03.1926 tarihinde yürürlüğe giren 765 sayılı TCK 161. maddenin ilk fıkrası ile eklenen son fıkrası aşağıda olup diğer fıkraları, ağırlaştırıcı sebepleri içermektedir.

161. madde/ 1. Fıkra ve eklenen son fıkra şu şekildedir:

“Harp esnasında ammenin telaş ve heyecanını mucip olacak veya halkın maneviyatını kıracak veya düşman karşısında memleketin mukavemetini azaltacak şekilde asılsız, mübalağalı veya maksadı mahsus müstenit havadis veya haberler yayan veya nakleden veya milli menfaatlere zarar verecek herhangi bir faaliyette bulunan kimse beş seneden aşağı olmamak üzere ağır hapis cezası ile cezalandırılır.

....

²⁵ http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/Kanunlar_Kararlar/kanuntbmmc010/kanuntbmmc010/kanuntbmmc01001881.pdf, Erişim Tarihi: 05.02.2015

²⁶ Sulhi Dönmezer, Yalan Haber..., s.19

Bu maddede yazılı fiiller, sulh zamanı işlenmiş olursa, failleri hakkında tertip edilecek cezanın yarısından dörtte üçe kadar indirilmek sureti ile hükümlenir.”²⁷ (Bu fıkra daha sonra, aşağıda belirteceğimiz gibi 07.03.1954 tarih ve 6329 sayılı kanun ile değiştirilecektir.)

Böylece, 1931 tarihli Basın Kanun’undaki her türlü yalan haberin suç sayılmasına ilişkin durum, burada söz konusu olmamıştır.

9. 15.07.1950 tarih ve 5680 sayılı Basın Kanun ile 1931 tarihli Matbuat Kanunun yürürlükten kalkması ile meydana gelen durum:

1931 tarihli Matbuat Kanunu, birçok eleştiriye maruz kalmış ve 1938 ve 1946 yıllarında değişiklikler yapılmışsa da eleştiriler sona ermemiştir. Yapılan eleştirilerden bir tanesi de TCK hükümleri dışında Matbuat Kanun’unun sırf basın vasıtasıyla işlenebilecek bazı suçları içermesiydi. Bu fiillerin bir kısmı Avrupa hukukunda da suç sayılmaktaydı; ancak suçların unsurlarındaki belirsizlik, basın hürriyetini fiilen zedelemeye sebebiyet vermekteydi. Bu duruma tepki olarak, 1950 tarihli ve 5680 Sayılı yeni Basın Kanunu, basın vasıtasıyla işlenebilecek tüm suçları kaldırmıştır ki bunlar arasında yalan haber ve havadis yayını suçu da bulunmaktaydı.²⁸ Hakikaten de Matbuat Kanunu TCK 161. madde/son fıkraya rağmen “TCK haricindeki” diyerek sınır belli olmayan ve hakime geniş bir takdir yetkisi veren bir uygulama alanı oluşturmaktadır. Bu bakımdan, isabetli olan söz konusu yürürlükten kaldırma işlemi neticesinde, yalan haberin suç sayılmasına ilişkin olarak sadece yukarıda bahsettiğimiz TCK 161. Madde kalmıştır.

10. 07.03.1954 tarih ve 6329 sayılı Kanun ile TCK 161. Maddedeki Tadil ve 6334 sayılı 09.03.1954 tarihli “Neşir Yolu ile veya Radyo ile İşlenecek Bazı Cürümler Hakkında Kanun” 3. Maddesi:

15.07.1950 tarihinden itibaren yalan haber yayımlama suçu sadece TCK 161. Madde ile cezalandırılmakta iken, 07.03.1954 tarih ve 6329 sayılı kanun ile TCK 161. Maddede değişiklik yapılmış ve ayrıca, 6334

²⁷ Sulhi Dönmezer, Yalan Haber..., ss.19-20

²⁸ Sulhi Dönmezer ve Köksal Bayraktr, a.g.e s.173

sayılı Neşir Yolu ile veya Radyo ile İşlenecek Bazı Cürümler Hakkında Kanun” 09.03.1954 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

Yalan haber yayımlama suçu, 6334 sayılı Kanun ile, TCK haricinde ayrı ve müstakil bir basın suçu olarak ihdas edilmiş oldu.²⁹

TCK 161. madde/son fıkranın tâdil edilmiş hali şu şekildedir:

“Sulh zamanında ammenin telaş ve heyecanının mucip olacak şekilde asılsız, mübalağalı veya maksadı mahsusa müstenit havadis veya haber yayan veya nakleden ... kimse altı aydan iki seneye kadar hapis ve 5.000 liraya kadar ağır para cezasıyla cezalandırılır.”³⁰

6334 sayılı Kanun’un 3. maddesi şu şekildedir:

“Devletin siyasi veya mali itibarını sarsacak veya ammenin telaş ve heyecanını mucip olacak mahiyette yalan haber veya havadisleri veya bu mahiyetteki vesikaları neşredenle bir seneden üç seneye kadar hapis ve 2500 liradan aşağı olmamak üzere ağır para cezasıyla cezalandırılır.”

161. maddenin tâdilinden sonraki halinden farklı olarak Devletin siyasi ve mali itibarını sarsacak nitelikteki yalan haberler de ve vesikalar da maddi unsurun arasında yer almıştır. Bunun sebebi, 6334 sayılı Kanun yayımlanırken mevzuatta mevcut bulunan ve bulunmayan bazı suçlar ele alınmış ve bulunmayan bazı suçlar, birer basın suçu olarak tanzim edilmiştir.³¹

11. 07.06.1956 tarihli (RG No:9327) 6732 Sayılı Kanun ile Değişen 6334 Sayılı Kanun’un 3. Maddesi:

6334 sayılı Kanun’un 3. Maddesine³² 07.06.1956 tarihinde yapılan

²⁹ Sulhi Dönmezer, Yeni Hükümler..., s. 15

³⁰ Sulhi Dönmezer, Yeni Hükümler..., s.22

³¹ Sulhi Dönmezer, Yeni Hükümler..., s.23

³² 6334 sayılı Kanun 3. Madde:“Devletin siyasi veya mali itibarına dokunabilecek veya ammenin ve telâş veya heyecanını mucibolabilecek yahut âmme nizamını veya halkın Devlete karşı beslediği itimat ve emniyeti sarsabilecek veya her ne suretle olursa olsun ammenin huzur ve sükûnunun bozulmasını tevlidebilecek mahiyetteki yalan haber ve havadisleri yahut bu mahiyetteki vesikaları neşredenler veya bu şekilde yazı yazarlar yahut suiniyetle veya maksadı mahsusa müstenidolarak neşriyatta bulunanlar veya Devletin veya Hükümetin harîçteki itibar veya nüfuzunu kırarak şekilde esılsız, mübalâğalı veya maksadı mahsusa müstenit haber, havadis veya malûmatı yabancı memleketlerde neşrettirdiler veya bilerek neşrine sebebiyet verenler yahut resmî makam, merci, hevet, teşekkül veya

değişiklikte, manevi unsur olarak “kötüniyet” eklenmiş, maddi unsur olarak da genişletilmiştir. *Yalan habere ilişkin olarak esaslı olarak iki hususta ekleme yapıldığını görmekteyiz. Bunlar:*

1.Halkın devlete karşı beslediği güveni sarsacak nitelikte yalan haber veya vesikaların neşretmek

2.Devletin veya hükümetin yurt dışında itibar veya nüfuzunu kırabilecek nitelikteki yalan haberleri yurt dışında neşretmek veya buna yardımcı olmak

3.maddedeki suçla ilişkin müeyyidelerde ise hapis cezası aynı bırakılmışken para cezasının aşağı haddi ise arttırılmıştır.

12. 12.101960 tarihli (RG No:10627) 94 Sayılı Kanun³³ ile 6334 sayılı Kanun ile anılan Kanun’u değiştiren 6732 Sayılı Kanun yürürlükten kaldırılmış ve böylece mevzuatımızda, “genel” anlamda yalan haber yayımlamak, 20.11.1962 tarihine kadar, TCK 161. madde/son fıkra çerçevesinde suç olmaya devam etmiştir.

13. Sulh zamanındaki yalan haber neşrini düzenleyen TCK 161. Madde/son fıkra, 121 sayılı Kanunla 20.11.1962 yılında kaldırılmış³⁴ olup sadece savaş zamanında yalan haber neşrini düzenleyen 765 sayılı TCK 161. Madde³⁵, 765 sayılı TCK’nın, 2005 yılında 5237 sayılı yeni

resmî sıfatı haiz olanlar aleyhine tahrik edici mahiyette neşriyatta bulunanlar 1 seneden 3 seneye kadar hapis ve (10 000) liradan aşağı olmamak üzere ağır para cezasıyla cezalandırılırlar.

Yazı, haber, havadis, resim ve vesikaların metin, muhteva veya mahiyetlerinin tahrif veya tağyir edilerek neşri de aynı cezayı muciptir.”

(<http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/9327.pdf&main=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/9327.pdf>, Erişim Tarihi: 05.02.2014)

³³ <http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/10627.pdf&main=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/10627.pdf>, Erişim Tarihi: 05.02.2014

³⁴ S.ulhi Dönmezer ve Köksal Bayraktar, Basın Hukuku ..., s.332

³⁵ 765 sayılı TCK 161. madde:“Harb esnasında ammenin telaş ve heyecanını mucip olacak veya halkın maneviyatını kıracak veya düşman karşısında memleketin mukavemetini azaltacak şekilde asılsız mübalağalı veya maksadı mahsusa müstenit havadis yayan veya nakleden veya milli menfaatlere zarar verecek herhangi bir faaliyette bulunan kimse beş seneden aşağı olmamak üzere ağır hapis cezasıyla cezalandırılır.

Eğer fiil :

1. Propaganda ile veya askerlere tevcih olunarak işlenmişse,

2. Suçlu tarafından bir yabancı ile anlaşma neticesi yapılmışsa verilecek ceza 15 seneden eksik olmamak üzere ağır hapidir.

TCK ile külliyen yürürlükten kalkana kadar yürürlükte kalmıştır.

Buraya kadar anlattığımız ilgili yasal düzenlemeleri detaylardan arındırarak tablo ile şu şekilde göstermekte fayda var:

Özetlemek gerekirse, ülkemizde genel anlamda yalan haber neşri; 1950 yılına kadar TCK 161. madde gereği, gerek sulh gerekse savaş zamanında ve 1931 Matbuat Kanunu 34. maddesine istinaden suçtu. 1950 yılından itibaren ise, yasal dayanağı sadece TCK 161. madde kalarak –sadece gazeteci değil- “herkes” açısından suç olmaya devam etti. 1954 yılında 6334 sayılı Yasayla, yalan haberin neşri suçu tekrar gazeteciler için başlı başına suç olarak düzenlendi.1960'lara geldiğimizde ise, 6334 sayılı Yasa'nın (1960) ve 765 sayılı TCK 161. madde/son fıkranın (1962) yürürlükte kaldırılması ile yalan haber neşri suçu ayrıca cezalandırılabilir bir suç olma vasfından çıktı ve sadece savaş zamanında ve herkes açısından “yayma/nakletme” fiilleri bazında suç olarak adedilebilecek şekilde bir yasal görünümü oldu.

Tüm bahsettiğimiz yasal düzenlemelerin çoğundaki kriter, yalan haberi neşrinin kamu düzenini bozması, kamuyu telaş ve heyecana duçar etmesi olarak belirtilmiş ve kasten işlenebilecek bir suç olarak ön görülmüştür.

Yaptırımlar açısından ise, özel kanunlardaki cezaların TCK'dan daha az olduğu ve Cumhuriyet sonrası dönemdeki en ağır cezanın TCK'da olduğu söylenebilir. Bu durumda da, o dönemde yalan haber neşrinden dolayı yapılan yargılamalarda, gazeteci hem TCK 161/son fıkrayı hem de 6334 sayılı kanunundaki suçu işlemiş olduğunda, fikri

Eğer fiil, düşmanla anlaşma neticesi işlenmiş ise cezası müebbet ağır hapidir. Harp zamanında düşman karşısında milletin mukavemetini tehlikeye maruz kılacak şekilde kambioların tedavül kıymetini düşürmeye veya resmi veya hususi kıymetli evrakın piyasası üzerinde bir tesir yapmaya matuf hareketlerde bulunan kimse beş seneden aşağı olmamak üzere ağır hapis ve üç bin liradan aşağı olmamak üzere ağır para cezasıyla cezalandırılır.

Eğer fiil suçlu tarafından bir yabancı ile anlaşma neticesi yapılmışsa ağır hapis cezası on seneden ve düşmanla anlaşma neticesi işlenmişse on beş seneden aşağı olamaz.

- Kanunun cürüm saydığı neşriyatı nakil etmek başlı başına bir cürüm olup, faili aynı cezaya tabidir. Nakil olunan bu gibi neşriyatın muhteviyatı tasdik olunmadığına veya ihtiyatla nakil edildiğine yahut mesuliyeti başka bir kimsenin tamamıyla deruhte eylediğine dair bir kayıt ilavesi naklini mesuliyetten varest kılamaz.”(<http://www.ceza-bb.adalet.gov.tr/mevzuat/765.htm>, Erişim Tarihi: 05.02.2014)

içtima hükümleri gereği daha ağır cezayı içeren TCK 161. maddesindeki müeyyide uygulanacaktı. Nihayetinde cezaların nevi açısından değerlendirdiğimizde ise, gazete kapatmadan ziyade hapis ve/veya para cezasının tercih edildiği belirtilebilir.

14. Günümüzdeki Son Durum:

1962 yılından itibaren 765 sayılı TCK 161. madde gereği sadece savaş zamanındaki yalan haber neşirleri suç olarak telakki edilmekle beraber, anılan kanunun 2005 yılında yürürlükten kalkması ile şu anda yürürlükte olan 5237 sayılı yeni Türk Ceza kanunu (YTCK) yürürlüğe girmiştir.

YTCK'da, genel anlamada yalan haber neşretme için bir madde bulunmamakla beraber, 1962'de meydana gelen durum aynen korunmuş ve YTCK 323. madde³⁶ ile, savaş sırasında kamuyu endişe ve heyecana sokacak veya halkın maneviyatını sarsacak veya düşman karşısında ülkenin direncini azaltacak nitelikteki yalan haberi yayan, nakleden kişiler cezalandırılabilir. Söz konusu maddenin faili, sadece gazeteci değil, "herkes"dir. Gazeteciler için yalan haber neşrine ilişkin özel bir kanun veya ilgili Basın Kanun'unda bu konuda bir madde olmadığı için, savaş zamanı gazeteci, kamunun endişe ve heyecan duymasına sebep olacak nitelikte (veya madde metnindeki diğer şartlara uygun olarak) yalan haber neşretmişse, YTCK 323. maddeye göre cezalandırılır.

³⁶ YTCK Madde 323. - (1) Savaş sırasında kamunun endişe ve heyecan duymasına neden olacak veya halkın maneviyatını sarsacak veya düşman karşısında ülkenin direncini azaltacak şekilde asılsız veya abartılmış veya özel maksada dayalı havadis veya haber yayan veya nakleden veya temel millî yararlarına zarar verebilecek herhangi bir faaliyette bulunan kimseye beş yıldan on yıla kadar hapis cezası verilir.

(2) Eğer fiil;

a) Propagandayla,

b) Askerlere yönelik olarak,

c) Bir yabancı ile anlaşma neticesi,

işlenmişse, verilecek ceza on yıldan yirmi yıla kadar haptir.

(3) Fiil, düşmanla anlaşma neticesi işlenmişse müebbet hapis cezası verilir.

(4) Savaş zamanında düşman karşısında milletin direncini tehlikeyle karşı karşıya bırakacak şekilde yabancı paraların değerini düşürmeye veya itibarı amme kağıtlarının değeri üzerinde etki yapmaya yönelik hareketlerde bulunan kimseye beş yıldan on yıla kadar hapis ve üçbin güne kadar adli para cezası verilir.

(5) Dördüncü fıkrada yazılı fiil, bir yabancı ile anlaşma sonucu işlenmişse ceza yarısı; düşmanla anlaşma sonucu işlenmiş ise bir katı oranında artırılır.

rılabilecektir. Başka bir ifade ile sadece neşir ile suç oluşmaz. Madde metindeki neticelerden birinin de olması gerekmektedir. Eski TCK 161. Maddeye göre farklı olarak hapis cezasında üst sınır koyulmuştur.

“Özel” yalan haber neşri mer’i kanunda YTCK 237,³⁷ 6362 Sayılı Sermaye Piyasası Kanunu (SPK) 107. madde/2. fıkra³⁸ larında düzenlenmiştir.

Görüldüğü gibi, YTCK 323. ve 237 madde, SPK 107. Madde kapsamı dışındaki mağduriyetler, ceza hukuku kapsamında olmayıp sadece özel hukuk kapsamındaki hükümler çerçevesinde giderilmeye çalışılacaktır.

Özel hukuk alanında bu konudaki mağduriyetleri giderme enstrümanlarının başında, cevap ve düzeltme hakkı ile BK 58, MK 24-25 ve Basın Kanunu 13. Maddeye istinaden açılabilir olan davalar gelmektedir. Ancak, bu korumalar da mağduriyetleri tam anlamıyla giderecek nitelikte değildir.³⁹ Bu durumda, yalan haber neşrinden do-

³⁷ TYCK Madde 237: (1) İşçi ücretlerinin veya besin veya malların değerlerinin artıp eksilmesi sonucunu doğurabilecek bir şekilde ve bu maksatla yalan haber veya havadis yayan veya sair hileli yollara başvuran kimseye üç aydan iki yıla kadar hapis ve adli para cezası verilir.

(2) Fiil sonucu besin veya malların değerleri veya işçi ücretleri artıp eksildiği takdirde ceza üçte biri oranında artırılır.

(3) Fail, ruhsatlı simsar veya borsa tellalı ise ceza ayrıca sekizde bir oranında artırılır.

³⁸ SPK Madde 107/2. fıkra: Sermaye piyasası araçlarının fiyatlarını, değerlerini veya yatırımcıların kararlarını etkilemek amacıyla yalan, yanlış veya yanıltıcı bilgi veren, söylenti çıkaran, haber veren, yorum yapan veya rapor hazırlayan ya da bunları yayanlar iki yıldan beş yıla kadar hapis ve beş bin güne kadar adli para cezası ile cezalandırılırlar.

³⁹ Şöyle ki, öncelikle cevap ve düzeltme hakkını (tektezip) ele alırsak, Anayasa 32. Madde ile 5187 sayılı Basın Kanunu 14. Madde de yer almaktadır. Bu hakkı kullanabilmenin şartlarından birisi, kişilerin kendileriyle ilgili gerçeğe aykırı-Cevap hakkındaki gerçeğe aykırılık, “objektif” ölçülere göre gerçekliktir. Başak bir ifade ile, Türk Hukukundaki kıstas, İtalyan Hukukundaki gibi “sübjektif” olmayıp gerçekliğin gerçek aykırılığın kişi açısından yani, kendisi tarafından gerçeğe aykırı olduğunun telakki edilmesi değil, objektif açıdan gerçeğe aykırılık hallerinde uygulanır. (Detaylı bilgi için bk.Çetin ÖZEK, a.g.e, s.101)- yayım yapılmasıdır. “Objektif” kriterlere göre gerçeğe aykırılık hallerinde bu hak tanındığı için, kişilerin, gerçeğe aykırı olduğunu ispatlaması gerekmektedir ki bu hakkı kullanabilsin. Oysaki, Almanya, Danimarka, İtalya, Meksika, Norveç ve İsviçre’de, cevap hakkının doğması için maddi gerçeğin araştırılmasına bağlı tutulmamakta ve biçimsel gerçekle yetinilmektedir. Yani, ilgilinin yayını gerçeğe aykırı olduğunu görmesi, cevap hakkının doğması için yeterlidir. (Kayıhan İÇEL, Kitle İletişim Hukuku, Yenilenmiş 10. Baskı, Beta Yayınları, İstanbul,

layı mağdur olan kişi/kurum için, basın meslek ilkeleri etkin bir yol mudur?

2013, s.210) Çetin ÖZEK, bu hakkın, haber verme sınırının açılması halinde, yani, fiilin hukuka aykırı olması durumunda gündeme geleceğini, bu nedenle objektif kriterin kullanılmasının uygun olduğunu; aksi halde, insanların kendilerini koruma psikolojileri gereği en doğru haberi saptırmak için dahi bu hakkı kullanabileceklerini belirtmişse de (Çetin Özek, a.g.e, s.102) K.İÇEL, tam tersi görüşte olup bu hakkın, karşılaştırmalı hukuktaki biçimine sokulması gerektiği kanaatindedir. (Kayıhan İçel, a.g.e, s.210) Kanaatimizde de, basın ile eşit koşullarda olabilmeyi sağlamak adına eşit imkanların verilmesini sağlaması açısından cevap hakkında "sübjektif" kriter baz alınmalıdır. Aksi halde, cevap hakkının kullanımı güçleştirilecek ve yalan haber neşrinden muzdarip olan kişilerin belki de elindeki en hızlı söz hakkı aracını kullanılamaz hale getirecektir. Ayrıca bu hak, sadece süreli yayımlar için kullanılabilir olup süresiz yayınlardaki yalan haberler için cevap hakkı kullanılamayacaktır. Bununla beraber, bu hak kişi hayatıyken kullanılabilir bir haktr. Başka bir ifade ile, yayımın, kişi hayatıyken yapılmış olması gerekir-daha sonra ölürse mirasçılar bu hakkı kullanabilir.- Aksi halde, kişinin ölümünden sonraki yalan haber neşrinde, mirasçıların cevap hakkı bulunmamaktadır. Aynı şekilde bu hak sadece gerçek kişilere verilmiş bir hak olup tüzel kişiler ve tüzel kişiliğe sahip olmayan topluluklar açısından bu hakkın kullanımı sorunludur. Uygulamada çıkan/çıkacak bir sorun da, cevap hakkı için yazılacak olan metinlerin, yazı metninden uzun olamayacağı ve 14.madde/2. fıkradaki şartları içermesi gerektiği halde bu fıkraya aykırı içerikte gazeteğe gönderilmesidir. Bu durumda, aykırılık nedeniyle yayımlanması yasal olarak zorunluluğu olmadığı için gazete tarafından metin yayımlanmayabilip mağdurun 14.madde/4. fıkraya vd.ındaki prosedürü işletmek zorunda kalması ve bunun neticesinde de mağduriyetin hemen telafi edilememesi sonucu meydana getirebilir. Bununla beraber, YHGK'nun, 25.1964 tarih ve E. 4/1021, K.677 sayılı kararında, cevap hakkının kullanılmış olmasının, gazetecinin sorumluluklarını (haberini doğruluğunu araştırma ve haberi verirken gerçeğe aykırı olarak vermeme) ortadan kaldırmayacağını belirttiği hususunu da bu aşamada belirtmekte fayda vardır.

Diğer yalan haber yayımlanması karşısındaki mağduriyeti giderecek hukuki araçlar ise, cevap hakkındaki gibi her gerçeğe aykırılıkta değil, kişilik haklarını ihlal etmesi, zararın oluşması ve kendi içinde bazı şartları oluşturması neticesinde başvurulacak niteliktedir. Bunlar, Basın Kanunu 13. madde (yayın içeriğinde suç veya kabahat ile ilgili unsurlar ve disiplin cezasını gerektiren bir eylem veya haksız fiil var ise maddi-manevi tazminat davaları), BK 58. madde (kişilik hakkının zedelenmesi söz konusu ise, manevi tazminat davası), BK 49. Madde (maddi tazminat davası) ve MK 25. Maddeye (kişilik haklarına saldırı var ise, tespit, önleme, son erdirmeye, maddi, manevi tazminat, mahkeme kararının üçüncü kişiye bildirilmesi veya kararın yayımlanması*) istinaden açılacak olan davalardır. Ancak, belirtildiği gibi her birinde ispatlanması gereken ve dolayısıyla davaların kabul edilmesi için şart olan bazı koşullar bulunmakta (kişilik haklarının zedelenmesi, zararın oluştuğu gibi) olup davaların hemen sonuçlanmaması ve yargılama gideri gibi maliyetlerin olması yalan haber neşri nedeniyle mağdur olan kişilerin mağduriyetlerini gidermede hızlı ve etkin bir çözüm olamamaktadır. Mevcut şartlarda en hızlı çözüm, cevap ve -hatanın maddi hata olması halinde- düzeltme hakkıdır. Ancak, bu hakkın kullanıma ilişkin olarak da yukarıda belirttiğimi bazı sorunlar bulunmaktadır.

II. BASIN ETİK İLKELERİ AÇISINDAN YALAN HABER

1938 yılında faaliyete başlayan ve “zorunlu”⁴⁰ üyelik sistemini uygulayan tek özdenetim mekanizmamız olan Basın Birliğinin 1946 yıllarında,⁴¹ 1960 yılında kurulan⁴² Basın Şeref Divanının da 1967 yılında sona ermesi sebebiyle, ülkemizde bugün hâlen faaliyette olan özdenetim mekanizmaları; Türkiye Gazeteciler Cemiyeti, Basın Konseyi, Medya Etik Konseyidir. Önemli bir özdenetim uygulaması olması açısından Basın Şeref Divanına da yer verilmek sureti ile anılan Cemiyet ve Konseylerin deklare basın ettiği etik ilkelerindeki gazetecileri yalan haber neşrinden men eden düzenlemelerini ve kendilerine bu konuda yapılan başvurular incelenmiştir.

1. Türkiye’deki basın özdenetim mekanizmalarının deklare ettiği basın etik ilkelerine baktığımız zaman, ilk olarak karşımıza 24.07.1960 tarihinde Basın Şeref Divanı tarafından kabul edilen Basın Ahlak Yasası gelir. Anılan düzenlemenin 3. ve 5. maddeleri⁴³ geçerli olduğu dönem itibariyle TCK 161. madde/son fıkranın yürürlükte olduğu bir dönem olduğu halde, halkı telaş ve heyecana düşürmesi şartına bağlı kılmaksızın her türlü yalan haberi men ediyor olması, konuya verdiği önemi gösterir niteliktedir.

Basın Şeref Divanı 1960-1967 yılları arasında faaliyette olup bu dönem içinde gelen 148 başvurunun 72’si anılan ilkelere aykırı bulunmakla beraber en fazla ihlal edilen maddenin 2. Maddesi olduğu belirtilmiştir.⁴⁴ Toplam beş bentten oluşan 2. maddenin (d) bendinde iftira bulunmakla beraber yalan haberden neşrinden dolayı kayda değer bir başvurunun olmadığı sonucuna varabiliriz.

2. Türkiye Gazeteciler Cemiyeti (TGC) Yönetim Kurulunda 18.11.1998 tarihinde kabul edilen ve günümüzde hâlen geçerlili-

⁴⁰ Murat Özgen, a.g.e., s.179

⁴¹ Murat Özgen, a.g.e., s.185

⁴² Murat Özgen, a.g.e., s.200

⁴³ Basın Ahlak Yasası 3.madde: “Haberlerde ve olayları yorumlamada hakikatten, tahrif veya kısaltma yoluyla maksatlı olarak ayrılınmaz, doğruluğu şüphe uyandıran ve tahkiki gazetecilik imkanları içinde bulunan haberler, tahkik edilmeden ve doğruluğundan emin olunmadan yazılamaz.” (Murat Özgen, a.g.e., s.265) Basın Ahlak Yasası 5. madde: “Haber başlıklarında haberin ihtiva ettiği hususlar tahrif edilemez.”

⁴⁴ Murat Ögen, a.g.e., ss.270-271

ği devam etmekte olan "Türkiye Gazetecileri Hak ve Sorumluluk Bildirgesi"nin konumuz ile doğrudan ilgili dört madde⁴⁵ bulunmaktadır.

Ayrıca 10.02.2006 tarihinde yürürlüğe giren TGC Dernek Tüzüğü 3. Maddede⁴⁶ ve 4. Madde/ (n) bendinde düzenlemeler bulunmaktadır; ancak, TGC'nin resmi internet sitesinde (www.tgc.org.tr) gerek üyeleri gerekse üyesi olmayanlarını kapsayacak şekilde hiçbir istatistiki bilgi bulunmadığı için yalan haberle ilgili TGC'nin vermiş olduğu ceza sayılarına ulaşılamamıştır.

3. Basın Şeref Divan'ından sonra 06.02.1988 tarihinde resmen kurulan Basın Konseyi⁴⁷'nin Vakfın Senedi 3. maddesinde belirtilen amaçları arasında "...kamuoyunun gerçekleri öğrenme hakkına bir aracı sayarak, halkın gerçekleri öğrenme hakkına engellemeyi amaçlayan açık kapalı sınırlamalarla savaşımanın..." şeklindeki ifadeler ile halkın gerçekleri öğrenme hakkı gaye edinmiş olmakla beraber, mefhum-u muhalifinden gazetecilerin yalan haber yapmalarının da önüne geçilmesinin temel gayelerinden olduğu sonucuna varabiliriz. Aynı şekilde, Basın Konseyi Sözleşmesi 1. maddesinde⁴⁸ saymış olduğu iki temel amaçtan biri

⁴⁵ Türkiye Gazetecileri Hak ve Sorumluluk Bildirgesi"nin E bendi/ 1. alt bent: "Halkın bilgi edinme hakkı uyarınca, gazeteci, kendi açısından sonuçları ne olursa olsun, gerçeklere ve doğrulara saygı duymak ve uymak zorundadır."

E. bendi/4. alt bent: "Gazeteci; kaynağını bilmediği bilgi ve haberleri yayınlamaz; kaynak açık olmadığında, yayınlamaya karar verdiği durumlarda da kamuoyuna gerekli uyarıları yapmak zorundadır."

E. bendi/4. alt bent "Gazeteci; temel bilgileri yok edemez, görmezlikten gelemez ve metinlerle belgeleri değiştiremez, tahrif edemez. Yanlış, yanıltıcı ve tahrif edilmiş yayın malzemesi kullanmaktan uzak durur."

E. bendi/10. alt bent "Gazeteci, çalıntı, iftira, hakaret, lekeleme, saptırma, manipülasyon, söylenti, dedikodu ve dayanaksız suçlamalardan kesinlikle uzak durur."

⁴⁶ TGC Dernek Tüzüğü 3. madde "...halkın doğru haber alma ve gerçekleri öğrenme hakkını... savunmak..." amaçları arasında sayılmıştır.

4. Madde/ (n) bendinde, "Türkiye Gazetecileri Hak ve Sorumluluk Bildirgesi'nde belirlenen ilkelere bağdaşmayan... aykırı hareket eden ve yaptıkları yayınlarla bu maddede sayılan ilkeleri, Tüzük hükümlerini ihlal eden üyeleri Yönetim Kurulu kararıyla yazılı olarak uyarmak, Onur Kuruluna sevk etmek; meslek ilkelerine uymayan yayın ve davranışlar için üyesi olmayan gazetecilere, yayıncılara ve yayın organlarına karşı da uyarı görevi yapmak" (<http://www.tgc.org.tr/tgctuzuk.asp#>, Erişim Tarihi: 06.02.2014)

⁴⁷ Murat Özgen, a.g.e, s.224

⁴⁸ <http://www.basinkonseyi.org.tr/basin-konseyi-sozlesmesi>, Erişim Tarihi: 06.02.2014

olarak “halkın gerçekleri öğrenme hakkını savunmak” olduğu belirtilmiştir. Başka bir ifade ile, Basın Konseyi, TGC’ne göre, halkın gerçekleri öğrenme hakkını daha fazla ön plana çıkartmıştır.

Basın Konseyi’nin deklare ettiği “Basın Ahlak İlkeler” 6. madde: “Soruşturulması gazetecilik olanakları içinde bulunan haberler, soruşturulmaksızın veya doğruluğuna emin olmaksızın yayınlanamaz.” şeklindedir.

Ayrıca, Basın Konseyi Çalışma Kuralları 8. maddede⁴⁹, ilkelerin ihlali hallerinde şikayet yolu ile harekete geçeceğini belirtmiş olup TGC’inde bu konuda açıklık olmamakla beraber anılan Tüzük’ün 4. madde/(n) bendi ile 24.madde/(a) bendi beraber değerlendirildiğinde madde lafsızdan re’sen harekete geçileceği sonucuna varılmaktadır.

Basın Konseyi tarafından etik ilkelerin ihlali nedeni ile yapılan şikayetler ve bunların akıbetleri hakkında resmi web sitelerinde (www.basinkonseyi.org.tr) herhangi bir istatistiki bir bilgi bulunmamakla beraber, site içindeki faaliyet raporları içinde Konsey’e yansıyan yalan haberle⁵⁰ ilgili bazı şikayetlere ilişkin karar örnekleri bulunmaktadır. Buna göre, 2012 yılı için veriler ise, 26 başvurudan 10’u yalan haber ile ilgili olup 3’ü reddedilmiştir.⁵¹ Reddedilen üç dosyadan birinin red nedeni ise, haberin yalan olduğu kabul edilmekle beraber şikayet olunan gazete tarafından tekzip yazısının yazılmış olmasıdır. Dolayısıyla, yalan haber olduğu sabit olmuş vaka sayısını, 11 olarak kabul edebiliriz. 2011 yılında ise, toplam 32 başvurudan 15’i yalan haber ile ilgili olup sadece biri reddedilmiştir.⁵² 2010 yılında, 45 başvurudan, 23’ü yalan haberlerle ilgili olup 7’si reddedilmiştir.⁵³ Dolayısıyla, Basın Konseyine yapılan başvuruların hemen hemen yarısı yalan haber ile ilgili olup başvuruların da yarısından fazlası kabul edilmiştir. Sonuç olarak, yalan habere ilişkin mağduriyetlere ilişkin yeterli istatistiki bilgi olmadığı için yeterli derecede vaka ölçümü yapılmamışsa da yukarıdaki verileri değerlendirdiğimiz zaman, neşredilen haberlerin içinde yalan

⁴⁹ <http://www.basinkonseyi.org.tr/calisma-kurallari>, Erişim Tarihi: 06.02.2014

⁵⁰ Konsey’in Basın Ahlak Yasası 6. Maddesi baz alınarak incelenmiştir

⁵¹ <http://www.basinkonseyi.org.tr/faaliyetraporu/2012basinkonseyifaaliyetraporu.pdf>, Erişim Tarihi: 06.02.2014

⁵² <http://www.basinkonseyi.org.tr/faaliyetraporu/2011basinkonseyifaaliyetraporu.pdf>, Erişim Tarihi: 06.02.2014

⁵³ <http://www.basinkonseyi.org.tr/faaliyetraporu/2010basinkonseyifaaliyetraporu.pdf>, Erişim Tarihi: 06.02.2014

haberden dolayı mağduriyetlerin rakamsal açıdan önemsiz bir yer kapsamadığını göstermektedir.

4.2007 yılında faaliyete geçen Medya Etik Konseyinin yayınladığı “Basın Ahlak Esaslar” (I) bendi,⁵⁴ Medya Etik Komisyonunun “Gazeteci Meslek Etik İlkeleri” adı altında yayınladığı ilkeler arasında 5. Madde,⁵⁵ Medya Etik Konseyi “Okur ve İzleyici Hakları Bildirisi” 2. Madde/1. c.,⁵⁶ yalan haberle ilgili düzenlemeler içermektedir.

Medya Etik Konseyine yapılan başvurularla ilgili olarak resmi sitelerinde (www.medyaeetikkonsey.com) herhangi bir veri olamamakla beraber, Adem Ayten’in, Konsey ile ilgili yapmış olduğu saptamalardan birisi; Konseye gelen başvuruların, sadece ceza veren bir kuruluş olmak istemedikleri için, Konsey içinde herhangi bir işlem yapılmaksızın Basın İlan Kurumu ve RTÜK’e yönlendirildiğidir.⁵⁷ Oysa ki bu durum, özdenetim mekanizmasının doğasına aykırıdır.^{58*}

Yukarıda bahsettiğimiz tüm özdenetim mekanizmalarını birlikte değerlendirdiğimiz zaman, en etkin, en aktif ve doğru habercilik ilkesine en çok önem verenin Basın Konseyi olduğunu söyleyebiliriz; ancak, Konseye yapılan başvuruların sayısı, faaliyet halindeki gazete

⁵⁴ “Basın Ahlak Esaslar” (I) bendi: “Haber başlıklarında, haberin içeriği saptırılamaz ve çelişki yaratılamaz.”

⁵⁵ “Gazeteci Meslek Etik İlkeleri” 5. madde: “Gazetecilikte, kanıtsız iddia ve suçlamaya, iftiraya, yalana, manipülasyona yer yoktur; kanıt ve belgeler tahrif edilemez; doğruluğu kesinleşmeyen haber, doğruymuş gibi sunulur okuyucu-izleyici yanıltılmaz. Her şeye karşın yanlışlığı ortaya çıkan haber ve yorum düzeltilir, yanıt ve düzeltme hakkı kullandırılır.”

⁵⁶ “Okur ve İzleyici Hakları Bildirisi” 2. madde/1. c.: “Her vatandaş özellikle ülkemizdeki olayların gerçek yönünü öğrenme hakkına sahiptir.” (<http://www.medyaeetikkonseyi.com/page/Okur-ve-Izleyici-Haklar%C4%B1.aspx>, Erişim Tarihi: 07.02.2014)

⁵⁷ Adem Ayten, “Bir Özdenetim Aracı Medya Etik Konseyi”, *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 2013/1, 44, s.9

⁵⁸ Konsey bu hali ile anılan kurumlara başvuruları ileten bir nevi “aracı” fonksiyonunun ötesine geçememiş olmaktadır. Şunu da belirtmemiz gerekir ki bu uygulama, özdenetimin en temel çıkış noktalarından biri olan, dışarıdan resmi veya gayriresmi hiçbir kurumun basına müdahale etmesine fırsat vermemek adına basınla ilgili sorunların, “basının kendi içinde çözümlemek suretiyle kendi kendine ıslah etmesi” hususuna da aykırılık teşkil edecek nitelikte bir uygulamadır. İlave etmekte fayda var ki, Basın İlan Kurumu ile RTÜK’ün, gelen şikayetleri, hangi yasal zemine dayanarak inceleyecekleri de muallaktır. Dolayısıyla, özdenetim müessesinin özüne (doğasına) aykırı bu uygulama nedeni ile gerek yalan haber neşri gerekse diğer ilkelerin hayata geçirilmesi Meslek Etik Komisyonu açısından mümkün görülmemektedir.

sayısı ile kıyaslandığı zaman son derece az kalmaktadır. Ayrıca, başvurular da genelde tanınmış kişiler, gazeteciler veya şirketlerdir. Başka bir ifade ile Basın Konseyinin de gerek başvuru sayısının azlığı gerekse başvurucu profillerinin “halk” düzeyine inmemiş olması sebebi ile yine de yalan haber neşrine ilişkin mağduriyetleri gidermek açısından tam ve etkin bir çözüm sağladığı sonucuna varamamaktayız.

4. MUKAYESELİ HUKUK ve YABANCI ÜLKELERDE BASIN ETİK İLKELERİ AÇISINDAN “YALAN HABER” DÜZENLEMELERİ:

I. MUKAYESELİ HUKUKTA YALAN HABER:

S. Dönmezer, mukayeseli hukukta yalan haberin “suç” olup olmadığına dair konuyu üç grupta toplayarak açıklamıştır:⁵⁹

1. Birinci grup ülkeler yalan haberleri cezalandırmamakta olup sadece hakaret, sahtekarlık gibi ayrı ve müstakil suçların unsurlarını teşkil etmesi, başka bir ifadeyle, anılan suçların işlenmesini sağlayan ve bu suçların işlenmesi yönünde “araç” olan yalan haberleri cezalandırmaktadır. Belçika, İngiltere, Danimarka, ABD ve Almanya⁶⁰’da uygulanmakta olan bu sistemin gerekçesi, bu tip haberlerin kötüniyetle yapılmadığı, ayrıca diğer KİA’ndan haberin yalan olduğunun hemen ifşa edilebildiği ve böylece gerçeğin ortaya çıktığı; kötüniyetle yapılsa bile bunun ispat etmenin çoğu zaman imkansız olduğu, aksi halde süreli yayımcılığın gelişmesinin sınırlanacağıdır.

ABD’de yalan haber neşrinin suç olmamasının haricinde, cevap hakkı ve tazminat davaları ile ilgili olarak -basın özgürlüğü lehine- “kamuya mâl olmuş kişiler” açısından, durumu zorlaştırıcı bir uygulama bulunmaktadır. İspat yükü davayı açan tarafa ait olan ABD’de, kamuya mâl olmuş kişiler, gazetecinin kasten veya kusurlu bir ihmali sebebiyle yalan haberin yayımladığını ispatlamak zorunda olup aksi halde, basın özgürlüğünü zedeleyeceğinden hareketle cevap hakkı ve tazminat davası gibi haklardan yararlanamamaktadırlar. Sıradan insanlar için ise, bu kural geçerli olmayıp basın mesleğinin bilinen

⁵⁹ Sulhi Dönmezer, Yeni Hükümler..., ss.17-19, Sulhi Dönmezer ve Köksal Bayraktar, a.g.e, ss.331-332

⁶⁰ Kayıhan İçel, a.g.e., s. 205

kurallarına göre yapması gereken araştırmayı yapmaması, sorumluluğun doğması için yeterlidir.⁶¹

2. İkinci grup ülkeler, zarar verici ve kötüniyetle yapılmış bir yalan haber neşri varsa cezalandırmaktadır. Bu ülkelerde genellikle kamu barış ve düzenini bozan veya bozabilecek nitelikte olan yalan haberler cezalandırılmaktadır. Kasten yapılması da suç olabilmesi açısından şarttır. 1956 yılı itibariyle Fransa, İsveç, İtalya, Mısır, Uruguay, Brezilya, Şili, Kolombiya, Lübnan, Luksenburg gibi ülkelerde uygulanmakta olup günümüzde Fransa, İsveç^{62*}, Kanada, "Uganda, Zimbave, Kameron ve 1981'de bağımsızlığını kazana kadar İngiliz kolonisi olan Antigua-Barbuda"⁶³ gibi bazı ülkelere hâlen uygulanmaktadır.

Hâlen yürürlükte olan Kanada Ceza Kanunu 181. Maddesine göre, kasten yalan haber neşri neticesinde, bir zarar meydana gelir veya muhtemel bir zarar söz konusu olursa veya kamu düzenini bozarsa (veya bozma ihtimali varsa) 2 yıldan fazla olmaksızın hapis cezası öngörülmektedir. Madde metinde suçun faili sadece gazeteci olarak belirtilmemiş olup herkes için geçerli bir suçtur ve re'sen kovuşturulabilecek şekilde düzenlenmiştir.⁶⁴

Kanada'da, bu hükmün gevşetilmesi hatta bazı durumlarda tamamen kaldırılmasına ilişkin bir yasa teklifi gündeme gelmişse de, Şubat 2011'de, Kadana Hukuk Komitesi tarafından, mevcut düzenlemenin, basın özgürlüğünü de garanti altına alan hükümler içeren Kanada Hak ve Özgürlükler Tüzük'üne aykırı olmadığına dair tespitini deklare etmesi üzerine iptal etmiştir.⁶⁵

⁶¹ Şule Özsoy, "Amerika Birleşik Devletleri Hukukunda Düşünceyi Açıklama Hakkına İlişkin Standartlar", *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, Sayı:56, 2005, s.42

⁶² İsveç Kanun'una göre, Krallığın güvenini, halkın yiyecek ve içecek ihtiyacının karşılanmasını, kamu düzenini ve iç güvenliği karıştıracak yahut kamu işlerine ilişkin karar almaya yetkili her türlü örgüt ve otoriteye olan saygıyı sarsacak nitelikteki yalan haber ve açıklamaların yayınlanmasını" suç saymıştır. (Bkz.S.Dönmezer-K. Bayraktar, ag.e.s.331

⁶³ <http://www.article19.org/pages/en/false-news.html>, Erişim Tarihi: 07.02.2014

⁶⁴ <http://yourlaws.ca/criminal-code-canada/181-spreading-false-news>, Erişim Tarihi: 07.02.2014

Kanada Ceza Kanunu 181. Madde orijinal metni: " Every one who wilfully publishes a statement, tale or news that he knows is false and that causes or is likely to cause injury or mischief to a public interest is guilty of indictable offence and liable to imprisonment for a term not exceeding two years."

⁶⁵ <http://www.yesmagazine.org/people-power/a-law-against-lying-on-the-news>, Erişim Tarihi: 07.02.2014

3.Üçüncü grup ülkeler ise, yalan haberi her halûkarda cezalandırmaktadırlar. Kötüniyet şartı aramazlar; zirâ, kamu düzeninin bozulmasına sebebiyet veren bir harekette kötüniyetin var olduğu düşünülmemekte ve cezalandırılmaktadır. 1956 yılı itibari ile İspanya, Meksika ve Nikaragua'nın kanunları bu yöndeydi.

2009 yılında Gambia'da “Information and Communications Act” adlı kanunlarında, hükümet çalışanları hakkında yapılan yalan haberlerin, 15 yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılacağına dair bir değişiklik yapılmıştır.⁶⁶

Suriye Ceza Kanununa 286. Maddeye göre, toplumun birlik ve düzenini bozacak bilgiler yayan kişi, kastı olmasa dahi cezalandırılmaktadır. Aynı Ceza kanunu 287. maddeye göre, ülke dışında devletin şanına veya ekonomisine zarar verebilecek yalan veya abartılmış olduğu delille sabit haberler yayma da suç olarak telakki edilir. Gerek 286 gerekse 287. maddelerdeki yalan haber neşri suçlarının oluşabilmesi için yalan haberin kamuoyu tarafından bizzat işitilmiş olması gerekmemekte olup sayısı belirsiz kişilere ulaştığı ve kamuoyunun bir kısmı tarafından bir diğerine nakledildiğinin bilinmesi yeterlidir.⁶⁷

Dönmezer'in, mukayeseli hukukta uygulamaya yönelik yapmış olduğu şu tespit de önemlidir ki kötüniyetin varlığı halinde yalan haberi cezalandıran ikinci grupta yer alan ülkelerde, bunun çok ender uygulandığını, açılan ceza davalarının ise, genellikle beraatle sonuçlandırıldığıdır.⁶⁸ Başka bir ifade ile gelişmiş ülkelerdeki eğilim yalan haber neşrinin “suç” olarak addedilmemesi olup “suç” olarak kabul edenleri de uygulamada çok sık kullanmadıkları bir düzenleme olarak kaldırdır.

⁶⁶ <http://www.foxnews.com/world/2013/07/05/new-law-against-false-news-further-damages-press-freedom-in-gambia-groups-say/>, Erişim Tarihi: 07.02.2014

⁶⁷ Mehmet Akıncı, Türk ve Suriye Basın ve Ceza kanunlarında Basın Suçları ve Cezaları, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Ortadoğu Ülkeleri Enstitüsü, İstanbul, 2006, s64

⁶⁸ Sulhi Dönmezer, Yeni Hükümler..., s.19

II. ULUSLARARASI DÜZEYDE ve YABANCI ÜLKELERDE BASIN ETİK İLKELERİ AÇISINDAN YALAN HABER :

1. ULUSLARARASI DÜZEYDE BAZI DÜZENLEMELER:

Etik ilkelerin, uluslararası düzeyde yapılması; basının faaliyetlerinden dolayı mağduriyetlerin “uluslararası düzeyde” olduğunu gösterir. Sadece yalan haber neşriyle ilgili olarak 1900’lerin başında başlamıştır. Şöyle ki, bir devletin basınında, diğer bir devlet(ler)e ilişkin olarak yayımlanmış yalan haberlerle mücadele etmek amacıyla, BM’in temeli sayılan ve 1946 yılında dağılmış olan “Milletler Cemiyeti”⁶⁹ 1927 yılından itibaren birçok toplantı yapılmış ve çözümün ne olacağı hususu tartışılmıştır. Çözüm olarak ileri sürülen önerilerden biri, yalan haber neşrinin hemen akabinde, derhal ve bol bir şekilde doğru haberlerin neşrinin etkili yöntem olduğudur.⁷⁰ Ayrıca, devletler arasında imzalanması için de bir metin hazırlanmış; ancak, daha sonra Almanya ve o dönemin sol görüşlü bazı ülkeleri tarafından imzadan imtina edilmiştir.⁷¹

Basının faaliyetlerindeki özgürlüğün sınırsız olmaması, 1947 yılındaki Hutchins Komisyonu raporu neticesinde şekillenmeye başlayan toplumsal sorumluluk anlayışının⁷² yanı sıra, uluslararası alanda da tezahür etmiş ve 1973 yılında yapılan İletişim Sempozyumunda konuşan Finlandiya Devlet Başkanı Urho Kekkonen tarafından, sorumluluk anlayışının ihmal edilmiş olduğu belirtilmiş ve başıboş bir özgürlük modeli yerine “*özgür ve dengeli haber akışı/özgür ve sorumlu iletişim*”in olması, başka bir ifade ile, uluslararası iletişimin, bir sorumluluk site mine bağlanması gerçekleştirilmesi gündeme getirilmiştir.⁷³ Bu görüşün temelinde yatan düşünce, haberleşme özgürlüğünün, devletlerin, diğer devletlere ve uluslararası topluma karşı yükümlü olduğu sorumlulukları ortadan kaldırmadığıdır.⁷⁴ KİA’larının faaliyetlerine ilişkin standart oluşturmaya yönelik hazırlanan ve kimi taslak olarak kalıp

⁶⁹ http://tr.wikipedia.org/wiki/Milletler_Cemiyeti, Erişim Tarihi: 07.02.2014

⁷⁰ Sulhi Dönmezer, *Matbuat Suçları*, İsmail Akgün Matbaası, İstanbul, 1946, s.83

⁷¹ Detaylı bilgi için bkz. S. Dönmezer, *Matbuat ...*, s. 85

⁷² Murat Özgen, a.g.e, s.130

⁷³ Mahmut Oktay, *Kitle İletişim araçlarının Uluslararası Sorumluluğu ve İletişim Ahlak Kuralları*, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1990, ss.116-117

⁷⁴ Mahmut Oktay, a.g.e., s. 295

kimisi yürürlüğe gire bazı uluslararası belgeler hazırlanmış olup bunların içinde hemen hemen hepsi yalan haber neşrini yasaklamaktadır. Bunların arasında en dikkat çekici olan, BM Genel Kurulunda kabul edilip 1962 yılında yürürlüğe giren Uluslararası Düzeltme Hakkı Sözleşmesi olup Sözleşmenin 1. maddesinde taraf devletlerden birisi, bir ülkeden diğerine iletilen veya uluslararası dolaşıma giren bir yalan haberin olduğunu iddia ederse, haberi yayınlayan taraf devlete, gerçek versiyonunun (communiqué) gönderilmesi hakkı verilmiştir. Bu gerçek versiyonu alan taraf devlet de, ülkesindeki KİA'larına bunu vermek zorundadır.⁷⁵ Ancak bu tip sözleşmeler, bağlayıcı nitelik kazanmamış olup içeriğindeki konularla ilgili düzenlemeler iç hukuka bırakılmıştır.⁷⁶

Son olarak, Nordenstreng'in 50 iletişim etik ilkesi üzerinde yapmış olduğu bir çalışma sonucundan bahsetmekte fayda var. Anılan çalışmada 44 uluslararası metin arasında ise 19'unda bu ilke bulunmakla beraber, 50 etik ilke üzerinde yapılan içerik analizine göre, doğruluk/dürüstlük ilkesinin, metinlerin 49'unda yer almasına karşın sadece 4'ünde uluslararası yükümlülük taşıdığı görülmüştür. Bu durum göstermektedir ki, basın etik ilkeleri, daha çok ulusal bazda ve uygulamada ele alınmakta ve uluslararası sorumluluklara ilişkin hükümler konusunda zayıf kalmaktadır.⁷⁷

2. YABANCI ÜLKELERDEKİ BASIN ETİK İLKELERİ AÇISINDAN YALAN HABER:

Basın etik ilkeleri, ülkelerin içinde bulunduğu siyasi, toplumsal sorunların da etkisi ile şekillenmekte⁷⁸ olup ABD, Almanya, Bosna Hersek, Danimarka, Ermenistan, İspanya, İzlanda, Avusturya, Belçika, İngiltere, İrlanda, Holanda, İtalya, Norveç, Portekiz, Hırvatistan, Moldova, Slovak, Beyaz Rusya, Litvanya, Sırbistan, Slovenya, Finlan-

⁷⁵ Mahmut Oktay, a.g.e., ss. 283-284

⁷⁶ Mahmut Oktay, a.g.e., s. 335

⁷⁷ Mahmut Oktay, a.g.e, ss.374-375

⁷⁸ Örneğin, Bosna Hersek Basın Etik Kurallarından, etnik, kültürel, dini çeşitliliğe saygı; ABD'nin etik ilkelerinde ise ifade özgürlüğü ve fikir çeşitliliği (Gazeteciler Derneği'nin yayımladığı ilkelerden biri olan, itici bulunsa dahi görüş alış-verişinin desteklenmesi yükümlülüğünün getirilmesi gibi) vurgulanmaktadır. (Bkz. Zakir Aşar ve E. Emre Kaya, Medyanın İffeti, Altınpost Yayıncılık, Ankara, 2013)

diya, Fransa, Yunanistan, İsveç, İsviçre, Bulgaristan, Kanada, Katalonya, Malta, Polonya, Rus, Avusturalya, Hindistan, Mazelya, Filipinler, Singapur, Sri Lanka, Mısır, Japonya ve Kolombiya olmak üzere toplam 42 ülkedeki basın meslek ilkeleri⁷⁹ incelendiğinde Ermenistan hariç hepsinde “doğru haber vermek” hususunun, ilke olarak benimsenmesinin yanı sıra “ilk” maddelerinde yer vermiş olduğu görülmektedir.

Ermenistan ise en önemli ilke olarak “objektifliği” ileri sürmüş; iftira ve sahtekarlıktan men etmiş ancak diğer ülkelerdeki gibi doğrudan doğruya ve açık bir şekilde doru habercilikten bahsetmemiştir. Bu durum, yalan habere cevaz verildiği anlamında yorumlanamamakla beraber konuyu diğer ülkeler gibi –özelikle ABD ve İngiltere nazara alınınca- açıkça kaleme almaması dikkate değerdir.

Bu konuda en detaylı düzenlemelerin, fotoğraflar, reklamlar gibi farklı boyutlarıyla ele alınması açısından ADB’de ve doğru habercilik için yol gösterici bilgiler ihtiva edici etik ilkeler ihdas etmeleri nedeni ile İngiltere’de olduğunu söyleyebiliriz. ABD’de, haberlerin doğruluğu açısından her türlü şikayeti kabul edecek bir milli basın kurulunun kurulması ön görülmüşse de bu fikir hayata geçirilmemiş ve “milli” seviyede bir kuruluş yerine basın yayın organlarının kendi içlerinde kabul ettikleri ahlak kurallarının uygulanması uygulamasına gidilmiştir.⁸⁰ Bunlardan birisi olan Sigma Delta Chi Ahlak Yasasında, bu konuda fotoğrafları da kapsayacak şekilde detaylı olarak düzenlenmiş ve gazetecilerin görevinin gerçeğe hizmet etmek olduğu belirtilmiştir.⁸¹

Faaliyette olan basın ve yayın kuruluşları tarafından da etik ilkelerin belirlendiği bu ülkelerde İngiltere’deki BBC’nin Yayın İlkelere Kılavuzu dikkat çekicidir.⁸² Kılavuzda “Doğruluk” başlığı altında sekiz sayfalık bir talimatlar listesi bulunmaktadır. Bu listede, yayın ilkelerinin haricinde muhabirlerin haberleri hazırlarken doğru haber yayınlamaları için neler yapmaları gerektiğine dair püf noktalar ve yol gösterici bilgiler içermektedir. Genel olarak muhabirlere; kaynak gösterilerek, kaynağı belli olan, belgeli/kayıtlı bilgilere dayanan

⁷⁹ Detaylı bilgi için bkz. Zakir Avşar ve E. Emre Kaya, *Medyanın İffeti*, Altınpost Yayıncılık, Ankara, 2013; Mahmut İhsan Özgen, *Basın Meslek Ahlakı ve Yasaları*, Filiz Kitapevi, İstanbul, 1994; M. Oktay, a.g.e

⁸⁰ Mahmut Oktay, a.g.e.s, 107

⁸¹ Mahmut Oktay, a.g.e.s, 111

⁸² BBC Yayın İlkeleri Kılavuzu, BBC’nin Değerleri ve Standartları, 2005

ve başka kaynaklarca doğrulatılan verilerle haberlerin hazırlanması, bunun mümkün olmadığı hallerde editör ve bazı hallerde de hukuk danışmalarına başvurulması gerektiği belirtilmektedir.

Yalan haberin yayımlanmayıp doğru habercilik anlamında etik ilkelerin ifade ediliş tarzları bakımından önce çıkan ülkeler; Litvanya, Finlandiya ve Polonya olup ilgili cümleler aşağıda aynen alınmıştır:

Litvanya Gazetecilerinin Etik Kurallarında “*Haber, doğrulanabilir ve delillendirilebilir doğrular üzerinde kurulmuş bilgiye haiz olduğu takdirde haberdir.*” şeklinde olup haberlerin; ancak somut deliller olduğu zaman yayımlanması gerektiği sonucuna götürecektir bir maddedir.

Finlandiya’nın “Doğru Gazeteciliğin Ana Hatları” adlı etik kuralları arasındaki “*Doğru gazetecilik, aynı zamanda bir gazetecinin konusuyla ilgili olan önemli kanunları, yönetmelikleri, uluslararası anlaşmaları ve kararnameleleri iyi şekilde bilmesini gerektirir.*” şeklinde olup bu madde aynı zamanda, gazetecilerin yalan haber neşrinin bir sebebinin de iç hukukun ve ülkenin taraf olduğu uluslararası anlaşmaların bilinmemesi olduğunu ifade etmektedir.

Polonya “Ahlak İlkeleri başlıklı etik ilkelerinde ise, “*Herhangi bir neden, baskı ya da esin sebebiyle yanlış ya da doğrulanmamış bilginin verilmesi hakkı yoktur.*” şeklinde olup konuyu “hak” kavramı çerçevesinde değerlendirmiştir. Ayrıca, aynı ilkeler içinde, ilkelerin ihlali halinde, Yetkili Gazeteciler Mahkemesi tarafından ceza verilmesinden de bahsetmektedir.

Etik ilkelerin, yargıda kullanılması ABD’deki bir davada da söz konusu olmuştur. Şöyle ki, 1997 yılında FOX TV’de çalışan iki muhabir, yöneticilerinin, süt ürünlerinde kullanılan RBG hormonuna ilişkin haberinde, RGB hormonu üreticisi Monsanto’nun yalan bilgiler içeren ifadelerinin kullanılması isteğini, halk sağlığını tehlikeye atacak nitelikte yalan haber olması sebebiyle kabul etmemesi üzerine işten atılması neticesinde açılan davada yerel mahkeme, gazetecilerin, yalan haber yapmalarını engelleyecek bir kanunun olmaması sebebiyle FOX TV’nin savunmasına itibar ederek karar vermişse de temyiz neticesinde üst mahkemece verilen 2003 tarihli karar gereği yerel mahkeme kararı bozulmuştur ve bozma kararının gerekçesi, gazetecilerin yalan haber yapmamasını yasaklayan ayrı bir kanuni düzenlemeye gerek ol-

mayıp bu konudaki Federal İletişim Komisyonunun (Federal Communications Commission -FCC) yalan haberi yasaklayan etik ilkelerinin yeterli olduğudur.⁸³

Hırvatistan'ın, yalan haberden men eden ilkeyi de içeren basın etik ilkelerinin, Hırvatistan Basın Birliğine üye olmayan tüm gazeteci ve editörlere de uygulanmasını zorunluluğu dikkat çekmektedir.

Danimarka'daki doğru haber verme yükümlülüğüne ihtiva eden basın etik ilkeleri ise, yasal düzeyde güvence altına alınmış olması açısından bu yönde uygulaması olan tek ülkedir. Söz konusu ilkeler, Danimarka Parlamentosu tarafından 1992 yılında Ulusal Gazeteciler Birliğinin onayı alındıktan sonra "milli bir yasa" olarak meclisten geçip yürürlüğe girmiştir.⁸⁴

Özetle, görüldüğü gibi uluslararası düzeyde dahi etkin bir çalışma yapılamamakta olup ulusal bazdaki etik ilkelerde de yalan haberin yayınlanmaması konusu, yine ilk sıralarda yer almaktadır.

Anılan etik ilkelerin uygulamadaki durumlarını ölçmek adına en etkin özdenetim mekanizmasının İngiltere'de olmasından hareketle, İngiltere'deki Basın Şikayet Komisyonunun (The Press Complaints Commission-PCC) verilerini incelediğimizde şu sonuçları görmekteyiz:

2013 yılında 12.000'den fazla başvuru yapılmış olup bunlardan % 89,9'u doğruluk ve cevap hakkı ile ilgilidir. Tüm ihlallerin % 53,8'i ulusal, &28,9'u yerel medya tarafından yapılmıştır.⁸⁵

2012 yılı verilerinde de başvuru sayısı aynı olup yalan haber ve cevap hakkından dolayı yapılan şikayet oranı % 92,6 iken ulusal basının payı bu sefer % 49,4, yerel basının ise % 33,7'dir.⁸⁶

2011 yılında ise, başvuru sayısı 7.300'den fazla olup % 90,7'si yalan haber ve cevap hakkına ilişkindir. Etik ilkelerin tamamının ihlalinde ulusal basın %54,4, yerel basın %31,2'lik paya sahiptir.⁸⁷

⁸³ <http://www.yesmagazine.org/people-power/a-law-against-lying-on-the-news>, Erişim Tarihi: 09.02.2014

⁸⁴ Zakir Avşar ve E.Emre Kaya, a.g.e., s.202

⁸⁵ http://www.pcc.org.uk/assets/80/PCC_2013_Complaints_Statistics.pdf, Erişim Tarihi: 09.02.2014

⁸⁶ http://www.pcc.org.uk/assets/80/PCC_2012_Complaints_Statistics.pdf, Erişim Tarihi: 09.02.2014

⁸⁷ http://www.pcc.org.uk/assets/80/PCC_2011_Complaints_Statistics_for_

Görülmektedir ki, yalan haber neşri, her yıl şikayet sebeplerinin içinde ilk sırada yer almakta ve kapladığı oran açısından da tamamına yakınına oluşturmaktadır. İhlalleri yapan basın mecraları yönünden ise; ulusal medya, yerel medya göre her zaman daha fazla ihlal yapmaktadır. Bu durum, Ragıp Duran’ın, “doğru haber yapmak için en uygun mecra, yerel medyadır.” cümlesini teyit edici niteliktedir.⁸⁸

5. SONUÇ ve ÖNERİLER:

Yalan haber neşri, hukuki bazda veya etik ilkeler ile yasaklansa dahi rekabet ve insan doğası gereği asla tamamen ortadan kaldırılamayacak nitelikte bir eylem olup PCC’nin raporlarındaki veriler –Zirâ, bu konudaki mağduriyetler, basında özdenetimin en çok geliştiği ülkelerden biri olduğu halde İngiltere’de dahi ilk sırada yer almaktadır. bunu kanıtlayıcı niteliktedir. Bu bağlamda, yalan haber neşrinin sebepleri ile birlikte değerlendirdiğimizde, önlemek, en azından asgari düzeye indirmek için önerilerde bulunmaktayız:

- Yalan haber neşri mağdurlarının kullanabileceği en etkin yol, cevap ve düzeltme hakkı olup bu hakkın kullanımındaki etkinliğin artırılması için 5187 sayılı Basın Kanunu 14. maddede değişiklik yapılması gerekmektedir. Etkinliği artıracak olan hususların başında bu hakkın doğması için gerçeğe aykırılıkta “objektif” değil “sübjektif” kriterler baz alınmalı, bu hakkın kullanımı tüzel kişilere de madde metninde açıkça teşmil edilmeli, süreli yayınlarda da ve ölümden sonraki yalan haber neşirlerinde mirasçılar için de hakkın kullanımı söz konusu olabilmelidir.
- Yalan haber neşri mağduriyetlerinin giderilmesi, özdenetim mekanizması çatısında da yapılmaya çalışılmalıdır. Bunun için ülkemizde 21.06.2013 tarihinde yürürlüğe girmiş olan hukuk uyumsuzluklarında Arabuluculuk Kanunu’nun Konsey bünyesinde uygulanabilmesi için çalışmalar başlatılmasında fayda vardır.⁸⁹

publication.pdf, Erişim Tarihi: 09.02.2014
⁸⁸ Süleyman İrvan, Ragıp Duran, Fikret İlkiz (Der.Sevda Alankuş), Medya, Etik ve Hukuk, İPS İletişim Yayınları Vakfı, İkinci Baskı, İstanbul, 2005, s.115

⁸⁹ Arabuluculuk Kanunu 2. madde/(b) bendi: “Arabuluculuk: Sistematik teknikler uygulayarak, görüşmek ve müzakerelerde bulunmak amacıyla tarafları bir araya getiren, onların birbirlerini anlamalarını ve bu suretle çözümlerini kendilerinin üretmesini sağlamak için aralarında iletişim sürecinin kurulmasını gerçekleştiren,

- Ölçülenmemiş bir şeyin, ne derece sorun olduğu anlaşılacağı gibi meselenin çözümünün bulunmasını da imkansız kılan bir durumdur. Basın Konseyi, TGC, Medya Etik Konseyinin web sitelerinde ve diğer internet taramamızda, yalan haber neşrinin; yoğunluğuna, sebeplerine, gazetelerin bu ilkeleri uygulama oranlarına, uygulamıyorlarsa uygulamama sebeplerine, gazete tirajlarına etkisinin ne kadar olduğuna dair hiçbir çalışmanın yapılmadığı görülmektedir.
- PCC'nin verilerine göre yerel medyanın ihlalleri, ulusal medyaya göre daha az olduğu için yerel medyanın etkinliğinin artırılması gerekmektedir. Bu durum, yalan haberin sebeplerinden biri olan haber kaynaklarının birkaç kaynaktan olması hususunda da alternatif kaynakların etkinleştirilmesi açısından da faydalı olacaktır.
- Gazete yöneticileri ve editörleri tarafından spor haberciliğinde yalan haber neşrinin başlıca sebeplerinden birinin, spor kulüplerinin haber akışını sağlamaması olduğu belirtilmiştir. Bu konuda özdenetim mekanizmasının harekete geçmesi ve 6100 sayılı HMK 113. madde⁹⁰ gereği gerekli yasal girişimlerde bulunulmalıdır. Zirâ, bu durum, Anayasa 28. madde/2. Fıkra, Basın Kanunu 3. madde, AİHS 10. maddeyi ve Türkiye Gazetecileri Hak ve Sorumluluk Bildirgesi D bendi / 1. alt bendini ihlal etmektedir. Bu vesile ile bu

uzmanlık eğitimi almış olan tarafsız ve bağımsız bir üçüncü kişinin katılımıyla ve ihtiyari olarak yürütülen uyuşmazlık çözüm yöntemi”

Bu sistem, ABD, İngiltere başta olmak üzere birçok Avrupa ülkesinde -özellikle boşanma ve iş davalarında- uygulanan, özel teknikler ile iki tarafın birbirini anlamasını sağlamaya ve bunun neticesinde de iki tarafın da tatmin edilmesinin hedef alındığı alternatif çözüm yöntemidir. Böylece, taraflar mahkemeye gitmeden, dolayısıyla mahkeme masrafı yapmaksızın ve zaman kaybetmeksizin çözüme kavuşması da söz konusu olacaktır. Konsey bünyesinde, yalan haber neşri -ve hatta diğer konularda- nedeni ile mağdur olduğunu iddia eden kişiler, Konsey bünyesindeki arabuluculuk müessesine başvurarak kısa sürede mağduriyetlerini giderir ve basın açısından da hem bahsettiğimiz gibi iki tarafın birbirini anlamasının sağlanması neticesinde yalan haber neşretmemesi konusunu içselleştirilmesine katkısı olur hem de açılacak olan maddi/manevi tazminat davaları neticesinde faiz, yargılama gideri ve vekalet ücreti şeklindeki fer'i boçları ödemek zorunda kalmaz.

⁹⁰ HMK 113. madde: “Dernekler ve diğer tüzel kişiler, statüleri çerçevesinde, üyelerinin veya mensuplarının yahut temsil ettikleri kesimin menfaatlerini korumak için kendi adlarına, ilgililerin haklarının tespiti veya hukuka aykırı durumun giderilmesi yahut ilgililerin gelecekteki haklarının ihlal edilmesinin önüne geçilmesi için dava açabilir.”

konuda açılacak olan davada, TGC üyesi basın için açılacak olan davada, anılan Bildirge'nin de kullanılması, davalarda etik ilkelere kullanılması açısından da bir başlangıç olabilir.

- Spor haberciliği yapan yönetici ve editörlerin, yalan haber neşrinin sebebi olarak açıkça belirttikleri bu konuda, Basın Konseyi Çalışma Kuralları 6. maddesine⁹¹ rağmen Konsey hiçbir aksiyon almamıştır. Spor haberlerinde yalan haber neşri konusunda özdenetim mekanizmalarınca, yukarıda bahsedilen aksiyonların alınmamış olması, ülkemizde özdenetimin etkin olarak çalışmadığına dair bir ipucu olup bu konuda özdenetim mekanizmalarının daha aktif olması ve gazetecilerin haklarını koruması gerekmektedir ki basın, özdenetim mekanizmasının güvencesini hissedebilsin. Özdenetim mekanizmalarının anılan güvenceyi vermemesi, yalan haber neşrinin sebeplerinden olan siyasi ve ekonomik bağımsızlıklar açısından da önemlidir.
- Gerek gazete sahiplerinin gerekse gazetecilerin, yalan haber neşretmemeyi içselleştirebilmeleri gerekmektedir. Bunun için de bir gerçeği kabul ederek çözüm bulmak gerekmektedir. Şöyle ki, gazetelerin, aslında birer ticaret şirketi olduğu ve bu şekilde yönetilmek zorunda oldukları bir hakikattir. Dolayısıyla, gazetelerin yönetiminde ve kararlarında ticaret şirketlerin işleyiş mantığının hâkim olması kaçınılmazdır ve ana hedefleri de kâr etmektir. Bu sebeplerle, öncelikle gazete sahiplerinin yalan haber neşretmemeyi içselleştirmeleri gerekmektedir. Bunun için de, yukarıda bahsettiğimiz araştırmaların yapıp özellikle, yalan haber neşrinin tirajlara etkisinin rakamsal olarak tespitinin yapıp gazete sahipleri ile paylaşılması gerekir. Şirket kârlarına olan etkiyi gördükten sonra bu konudaki hassasiyetlerinin artacağı kanaatindeyim. Bunun akabinde de, gazete çalışanı muhabir ve editörlerin yalan haber neşretmeyi içselleştirmeleri, “kurumsal yönetim anlayışı” ile mümkün olabilir. Etik ilkelerin, şirket yönetim uygulamalarında kullanılmasını da içeren bu anlayış, iç denetimin arttırılması

⁹¹ Basın Konseyi Çalışma Kuralları 6. madde: “Gazetecinin gerçeklere ulaşabilmesi için gerekli kolaylıklardan yararlanma; ulaştığı gerçeklerin kaynaklarını saklı tutma; bunlarla ilgili soruşturma ve yargılamalarda tanıklıktan kaçınma gibi hakları korumak, onun uğraşının ve işlevinin gereğidir. Basın Konseyi Yüksek Kurulu bunların gerçekleşmesine çalışır.”

ile de uygulanabilirliğini sağlamaya çalışır. Aynı yöntemler, yalan haber neşrinin men edilmesi için de kullanılmalıdır.

- Yalan haber neşretmemek hususu, gazete çalışanlarının iş sözleşmelerinin eki olarak da yapılandırılabilir.
- Yalan haber neşri, “Sonuç ve Öneriler” kısmının başında da belirttiğimiz gibi asla tamamen ortadan kaldırılamayacağı için, okuyucunun da doğru ve yanlış haberi ayırt edebilir şekilde medya okur-yazarlığı kapsamında eğitilmesi gerekmektedir.

Kaynakça

Kitaplar

- Avşar Zakir ve Kaya E. Emre, Medyanın İffeti, Altınpost Yayıncılık, Ankara, 2013
- Dönmezer Sulhi ve Bayraktar Köksal, Basın Hukuku, Beta Yayınları, Güncellenmiş 5. Bası, İstanbul, 2013
- Dönmezer Sulhi, Basın ve Hukuku, Sulhi Garan Matbaası, İstanbul, 1976
- Dönmezer Sulhi, Matbuat Suçları, İsmail Akgün Matbaası, İstanbul, 1946
- Dönmezer Sulhi, Yalan Haber ve Havadis Neşri Suçu, Arkadaş Basımevi, İstanbul, 1941
- Dönmezer Sulhi, Yeni Hükümler Muvacesinde Yalan ve Tahrif Edilmiş Haber ve Havadisler Yayımak, Ceza Hukuku ve Ceza Usul Hukuku, İstanbul, 1956
- İçel Kayıhan, Kitle İletişim Hukuku, Beta Yayınları, Yenilenmiş 10. Baskı, İstanbul, 2013
- İrvan Süleyman, Duran Ragıp, İlkiz Fikret (Der.Sevda Alankuş), Medya, Etik ve Hukuk, İPS İletişim Yayınları Vakfı, İkinci Baskı, İstanbul, 2005
- Koloğlu Orhan, Orhan Koloğlu'nun Osmanlı Dönemi Basının İçeriğini İnceleyen Çalışması, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi, İstanbul, 2010
- Özek Çetin, Türk Basın Hukuku, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1978
- Özgen Mahmut İhsan, Basın Meslek Ahlakı ve Yasalar, Filiz Kitapevi, Birinci Baskı, İstanbul, 1994
- Yüksel Erkan ve diğerleri, İletişim Kuramları, Anadolu Üniversitesi Yayını No:2803, Ankara
- Makaleler
- Ayten Adem, “Bir Özdenetim Aracı Medya Etik Konseyi”, *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 2013/1, 44
- Bodur Feyyaz, “Haber Yazısı ve Haber Fotoğrafı Örnekleriyle Yapılan “Yazılı Basında Etik” Sorgulaması”, *Küresel İletişim Dergisi*, Güz 2006, Sayı:2
- Özsoy Selam, “Spor Haberciliğinde Doğruluk ve Tarafsızlık”, *Dpujss*, Nisan 2012, Sayı:32, Cilt:1

Özsoy Şule, “Amerika Birleşik Devletleri Hukukunda Düşüncüyü Açıklama Hakkına İlişkin Standartlar”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, Sayı:56, 2005

Tezler

Akıncı Mehmet, Türk ve Suriye Basın ve Ceza kanunlarında Basın Suçları ve Cezaları, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Ortadoğu Ülkeleri Enstitüsü, İstanbul, 2006

Oktay Mahmut, “Kitle İletişim araçlarının Uluslararası Sorumluluğu ve İletişim Ahlak Kuralları”, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1990

Özgen Murat, Gazetecinin Etik Kimliği, Basılmış Doktora Tezi, Set-Systems, Yenilenmiş Üçüncü Baskı, İstanbul, 2006

İnternet Kaynakları

www.resmigazete.gov.tr

www.istanbulbarosu.org.tr

www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/Kanunlar_Kararlar

<http://www.ceza-bb.adalet.gov.tr/mevzuat>

<http://www.tgc.org.tr/tgctuzuk>

www.basinkonseyi.org.tr/faaliyetraporu

www.medyaetikkonseyi.com

<http://www.foxnews.com/world/2013/07/05/new-law-against-false-news-further-damages-press-freedom-in-gambia-groups-say/>

<http://www.article19.org/pages/en/false-news.html>

<http://www.yesmagazine.org/people-power/a-law-against-lying-on-the-news>

http://tr.wikipedia.org/wiki/Milletler_Cemiyeti

<http://www.pcc.org.uk/assets/>

Diğer Kaynaklar

BBC Yayın İlkeleri Klavuzu, BBC'nin Değerleri ve Standartları, 2005

Milliyet, İlan, 18.01.2014

Aslı Aydıntaşbaş, “Karanlık Tünelin Ucu Artık Görüldü.”, Milliyet, 29.01.2014